

Service de lutte contre la pauvreté,
la précarité et l'exclusion sociale

Steunpunt tot bestrijding van armoede,
bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting

Dienst zur Bekämpfung von Armut, prekären
Lebensumständen und sozialer Ausgrenzung

Advies 'Rechtvaardige transitie en armoede'

Bijdrage voor de Conferentie voor een rechtvaardige transitie in België

Oktober 2023

**STEUNPUNT TOT BESTRIJDING VAN ARMOEDE,
BESTAANSONZEKERHEID EN SOCIALE UITSLUITING**

Inhoudsopgave

1. Inleiding	2
2. Werkwijze voor dit advies	3
3. Omschrijving van rechtvaardige transitie	4
3.1. Wat is een rechtvaardige transitie?	4
3.2. Een strijd tegen ongelijkheden.....	4
3.3. Rechtvaardige transitie en armoedebestrijding.....	7
4. Zes wegen naar een rechtvaardige transitie	8
4.1. Verantwoordelijkheid van de overheid: mensenrechten als basis	8
4.2. Een politiek gericht op effectiviteit van rechten: niet-gebruik en niet-toegang van rechten.....	12
4.3. Een goed bestuur op lange termijn	14
4.4. Ondersteunen van initiatieven van verandering: toegang tot duurzame diensten en producten	17
4.5. Financiering van een duurzaamheid beleid: belastingen en besteding van middelen	20
4.6. Beleid in dialoog: participatie van actoren in de strijd tegen armoede	23
5. Aanbevelingen	25

1. Inleiding

Op 24 mei 2022 lanceerde federaal Minister van Klimaat, Leefmilieu, Duurzame Ontwikkeling en Green Deal van België, Zakia Khattabi, de Staten-Generaal voor Rechtvaardige Transitie¹.

Het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting² werd eind mei 2023 door de minister gevraagd om een advies te verlenen in functie van de Conferentie voor een rechtvaardige transitie in België die op 8 en 9 november 2023 wordt georganiseerd. Ook andere raden (de Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling, de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven, de Nationale ArbeidsRaad, het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen) werden aangesproken om een advies uit te brengen, over: *“Welke beleidsinitiatieven, regelgeving, monitoring en evaluatie dienen de verschillende overheden in dit land te ontwikkelen en te operationaliseren inzake armoedebestrijding om de rechtvaardige transitie naar een koolstofneutrale, milieuvriendelijke, gifvrije, en circulaire samenleving te organiseren.”*

Daarbij wordt verzocht om *“volgende twee vragen zeker in overweging te nemen:*

- *Hoe kunnen we iedereen toegang tot hoogwaardige openbare diensten garanderen?*
- *Hoe kunnen we iedereen toegang tot kwaliteitsproducten/goederen garanderen in een tijd waarin sommige daarvan duurder zouden kunnen worden als gevolg van onze ecologische ambities?”*

Tevens wordt gevraagd om expliciet rekening te houden met de vier basisbehoeften (en bijhorende vier systemen) - zijnde sine qua non-voorwaarden voor behoud en ontwikkeling van het menselijke welzijn doorheen de ecologische transitie- die werden geïdentificeerd tijdens de voorbereiding en de werkzaamheden van het Forum voor rechtvaardige transitie:

- zich voeden (landbouw- en voedingssysteem);
- kunnen schuilen en zich verwarmen (residentiële en niet-residentiële gebouwenstock);
- zich (laten) verzorgen (zorgsysteem);
- zich verplaatsen (mobiliteit- en transportsysteem).

Het Steunpunt tot bestrijding van armoede brengt in deze nota advies uit voor wat betreft het beleid rond armoedebestrijding, één van de transversale beleidslijnen die tijdens het Forum voor een rechtvaardige transitie werd gebruikt, naast tewerkstelling, onderwijs en opleiding, financiën en investeringen, grondstoffen en energie, gender en internationale solidariteit.

¹ Minister van Klimaat, Leefmilieu, Duurzame Ontwikkeling en Green Deal (2022). [Leave no one behind – voor een rechtvaardig transitiebeleid in België](#), Persbericht 24 mei 2022.

Belgische Kamer van volksvertegenwoordigers (2021). [Beleidsnota Klimaat, Leefmilieu, Duurzame ontwikkeling en Green Deal](#) (DOC 55 2294/023), 3 november 2021.

² Het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting is een interfederale en onafhankelijke publieke instelling. Het heeft als taak de effectiviteit van de uitoefening van de grondrechten in situaties van armoede en bestaansonzekerheid te evalueren, samen met mensen in armoede en actoren in de strijd tegen armoede. Het Steunpunt tot bestrijding van armoede werd opgericht door een Samenwerkingsakkoord tussen de Federale Staat, de Gemeenschappen en de Gewesten en kreeg een mandaat van bescherming van mensenrechten toevertrouwd. Armoede doet immers op een ernstige manier afbreuk aan de waardigheid en aan de gelijke en onvervreembare rechten voor alle personen.

2. Werkwijze voor dit advies

Het tweejaarlijks Verslag 'Duurzaamheid en armoede'³ vormt het vertrekpunt van dit advies. Het overlegproces dat in 2018-2019 binnen het Steunpunt tot bestrijding van armoede werd gevoerd, was een eerste initiatief in België met dialoog met mensen in armoede, hun verenigingen en netwerken, en diverse andere stakeholders rond het thema.

Dit Verslag benadrukt het versterkend verband tussen de sociaaleconomische ongelijkheden waarmee mensen in armoede dagelijks geconfronteerd worden en de ecologische uitdagingen⁴ waarvoor we vandaag staan. Het stelt daarnaast dat het streven naar duurzaamheid hand in hand moet gaan met armoedebestrijding om zowel de ecologische als sociale ongelijkheden in onze samenleving te overwinnen.

In het bijzonder het derde hoofdstuk van het tweejaarlijkse Verslag met zes wegen naar duurzaamheid, vormt de basis van voorliggend advies:

1. Verantwoordelijkheid van de overheid tot duurzaamheid
2. Een politiek gericht op effectiviteit van rechten
3. Een goed bestuur op lange termijn
4. Ondersteuning van actoren/initiatieven van verandering
5. Financiering van een duurzaam beleid
6. Beleid in dialoog

Een tweede bron is het tweejaarlijks Verslag 2020-2021 'Solidariteit en armoede'⁵, dat verder ingaat op de sociaaleconomische ongelijkheden in verschillende domeinen van de samenleving, en ook een hoofdstuk rond rechtvaardige fiscaliteit bevat.

Een derde bron voor dit advies is het colloquium 'Armoede en rechtvaardige transitie' van 22 juni 2023 in Résidence Palace (Brussel)⁶. Het Steunpunt tot bestrijding van armoede heeft – in samenwerking met het Federaal Instituut voor Duurzame Ontwikkeling – dit colloquium expliciet georganiseerd rond de zes wegen naar duurzaamheid, tevens als valorisering voor het werk van de vele personen en organisaties (bijna 250 personen en 150 organisaties voor het Verslag 'Duurzaamheid en armoede') die aan de twee voorbije tweejaarlijkse Verslagen hebben bijgedragen. Verschillende citaten in het advies verwijzen naar inbreng tijdens het colloquium 'Armoede en rechtvaardige transitie' van 22 juni 2023 (we plaatsen daarbij telkens het type actor tussen haakjes).

³ Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2019). [Duurzaamheid en armoede. Bijdrage aan politiek debat en politieke actie. Tweejaarlijks Verslag 2018-2019](#), Brussel, Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting.

⁴ Hieronder verstaan we zowel klimaatverandering, milieuvervuiling als verlies aan biodiversiteit, vaak aangeduid als de 'drievoudige planetaire crisis'. In deze tekst gebruiken we vooral klimaat- en/of milieuveranderingen. Zie: United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) (2022). [What is the Triple Planetary Crisis?](#), 13 April 2022.

⁵ Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2021). [Solidariteit en armoede. Bijdrage aan politiek debat en politieke actie. Tweejaarlijks Verslag 2020-2021](#), Brussel, Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting.

⁶ Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting, in samenwerking met het Federaal Instituut voor Duurzame Ontwikkeling (2023). Colloquium 'Armoede en rechtvaardige transitie', Brussel, 22 juni 2023. Meer informatie: <https://armoedebestrijding.be/themas/rechtvaardige-transitie/colloquium-armoede-en-rechtvaardige-transitie/>

Ook voor dit advies willen we deze zes wegen als ruggengraat gebruiken.

3. Omschrijving van rechtvaardige transitie

3.1. Wat is een rechtvaardige transitie?

Voor de omschrijving van een rechtvaardige transitie willen we graag verwijzen naar de bijdrage van het Steunpunt tot bestrijding van armoede voor de survey die in het kader van het Forum voor rechtvaardige transitie⁷ werd rondgestuurd: *« Een rechtvaardige transitie is een transitie waarbij de gestelde doelen - om binnen de planetaire grenzen te leven - op een rechtvaardige manier worden bereikt, dit wil zeggen zonder iemand achter te laten. Daartoe moet volgens ons de nadruk worden gelegd op de eerbiediging van de mensenrechten, goed bestuur, en participatie van alle bevolkingsgroepen, met inbegrip van de meest kwetsbare, in het bijzonder mensen die in armoede en bestaansonzekerheid leven. Dit is bovendien het leidmotief van de Agenda 2030 voor duurzame ontwikkeling van de Verenigde Naties: ‘to leave no one behind’ ».*

‘Niemand achterlaten’ was één van de aanbevelingen van de internationale beweging ATD Vierde Wereld bij de voorbereiding van deze Agenda. *“Dit wil zeggen dat er geen enkele moeite gespaard mag worden om de meest kwetsbare bevolkingsgroepen te bereiken. Het vereist ook dat de duurzame ontwikkelingsdoelen en hun uitvoering in overeenstemming worden gebracht met de mensenrechtennormen”*⁸.

3.2. Een strijd tegen ongelijkheden

De nood aan een rechtvaardig transitiebeleid, wordt duidelijk als we zien hoe mensen in armoede en bestaansonzekerheid geconfronteerd worden met ongelijkheden qua impact van klimaatverandering, bescherming tegen de gevolgen ervan, mogelijkheden voor duurzame keuzes, maar ook impact van beleidsmaatregelen.

Om te beginnen ondervinden mensen in armoede als eerste en in grotere mate de gevolgen van klimaat- en milieuveranderingen. Dit is des te onrechtvaardiger omdat ze minder verantwoordelijk zijn voor de opwarming van de aarde. Immers, hoe lager iemands inkomen, hoe lager diens consumptie en hoe kleiner diens ecologische voetafdruk. In België is vooral de ongelijke impact van vervuiling opvallend. Mensen onderaan de sociale ladder zijn meer blootgesteld aan vervuiling, zowel binnenshuis (bijvoorbeeld slechte luchtkwaliteit door gebrek aan ventilatiemogelijkheden) als buitenshuis (bijvoorbeeld nabijheid van industrie of drukke verkeersas, afstand tot groen en natuur). Ze zijn ook extra kwetsbaar voor vervuiling. Omwille van hun preciaire leefomstandigheden verkeren ze vaak reeds in slechtere gezondheid. Vele mensen in armoede kunnen zich ook onvoldoende (laten) verzorgen omdat ze moeilijkheden ondervinden om naar de dokter of het ziekenhuis te gaan, om zorg

⁷ Federaal Instituut voor Duurzame Ontwikkeling (2023). [Staten-Generaal van de Rechtvaardige Transitie, bijdrage van het georganiseerd maatschappelijk middenveld](#).

⁸ ATD Quart Monde (2014). [Pour un développement durable qui ne laisse personne de côté : le défi de l'après 2015](#), p. 16.

ATD Fourth World (2015). [Taking seriously the commitment to “leave no one behind” in the SDGs and the fight against climate disruption](#).

of medicijnen te betalen... Ook natuurrampen, zoals de overstromingen van de zomer van 2021, illustreren hoe bestaande sociale ongelijkheden worden versterkt. De plaatsen die het ergst getroffen werden, dichtbij de rivieroever, zijn de eerder armere buurten en campings met permanente bewoning. Op zoek naar een betaalbare plek om te wonen, zochten mensen daar hun toevlucht. In de nasleep van de overstromingen werden velen van hen opnieuw geconfronteerd met het grote tekort aan betaalbare en kwalitatieve woningen⁹.

Verder kunnen mensen in armoede zich minder goed beschermen tegen de gevolgen van klimaat- en milieuveranderingen¹⁰. Ze hebben het moeilijker om er terug bovenop te komen na een eventuele ramp omwille van de kwetsbare socio-economische situatie waarin ze zich bevinden. Velen hebben bijvoorbeeld geen werk, terwijl anderen een tijdelijke, interim of laagbetaalde job hebben. Verder kampen mensen in armoede ook vaker met een slechte gezondheid en met een precare woonsituatie. Meerdere van hun grondrechten zijn dus nog nooit effectief geweest.

Ten slotte hebben mensen in armoede minder mogelijkheden om duurzame keuzes te maken. Ze houden er wel een zuinige levensstijl op na en gaan spaarzaam om met water en energie, maar ze hebben onvoldoende financiële middelen en handelingsruimte om zich duurzaam te voeden, kleden, verplaatsen, verwarmen... Zo is biologische en eerlijke voeding duurder, zijn slecht geïsoleerde (huur-)woningen moeilijk te verwarmen, is het openbaar vervoer niet overal voor iedereen beschikbaar en toegankelijk waardoor sommigen aangewezen zijn op een oude vervuilende wagen...

“Rechtvaardige transitie gaat voor ons over de integrale aanpak van die drie: blootstelling, gevoeligheid en weerbaarheid. 1. Blootstelling: mensen in armoede worden meer blootgesteld. Je woont in slechtere woningen, je woont aan een drukke weg met veel uitstoot. Je wordt veel meer blootgesteld. Mensen in armoede hebben veel meer impact van luchtvervuiling, van klimaat, van overstromingen. 2. Gevoeligheid voor klimaatverandering: gezondheidssituatie, sociaaleconomische positie. Mensen in armoede hebben veel meer kans om bepaalde ziektes te krijgen door sociaaleconomische positie. 3. Weerbaarheid: Om daartegenin te gaan, moet je de middelen hebben om bijvoorbeeld je huis aan te pakken. Dat is ook inkomen: mensen die geen inkomen hebben, moet je niet gaan bevragen om van alles te doen, ze hebben er het inkomen niet voor. Die drie moeten in elke analyse van klimaat en energie terugkomen: die kwetsbaarheden in kaart brengen. We kunnen de klimaatcrisis aanpakken en verschillende crisissen gezamenlijk aanpakken: bijvoorbeeld zet in op sociale huisvesting en je pakt klimaatproblemen, energieproblemen, en een sociaal probleem aan. Als Reset Vlaanderen pleiten we ervoor om op die kruispunten sterke verandering te creëren.” (middenveldorganisatie)

Niet alleen klimaat- en milieuveranderingen kunnen ongelijkheden bestendigen, versterken of creëren. Ook beleidsmaatregelen om de oorzaken van klimaatverandering aan te pakken en zo de omvang ervan te beperken (mitigatie) of om mensen te beschermen tegen de gevolgen van klimaatverandering

⁹ Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2021). [Solidariteit en armoede. Bijdrage aan politiek debat en politieke actie. Tweejaarlijks Verslag 2020-2021](#), Brussel, Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting.

¹⁰ “Vulnerability to environmental harm reflects the “interface between exposure to the physical threats to human well-being and the capacity of people and communities to cope with those threats”.” Zie: Knox, John H. (2018). [Framework Principles on Human Rights and the Environment](#), principle 14, United Nations Human Rights Special Procedures, p. 20. ([UN Doc. A/HRC/37/59](#)).

Steunpunt tot bestrijding van armoede,
bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting

en ermee te leren omgaan (adaptatie) hebben verdelingseffecten. Dit wil zeggen dat de kosten en baten van deze maatregelen vaak ongelijk verdeeld zijn over verschillende bevolkingsgroepen¹¹.

“Ik geef kort weer wat gezegd werd toen we met de deelnemers aan de dialoog in het Steunpunt tot bestrijding van armoede samenkwamen vanuit Vlaanderen, Brussel en Wallonië, om onze inbreng voor vandaag voor te bereiden. Daar werd duidelijk de vraag gesteld: “Wie wordt er eigenlijk gesteund door de overheid in deze klimaatcrisis?” Als je ziet wie van de subsidies of aftrek van de belastingen profiteert voor zonnepanelen en warmtepompen en isolatie van hun huizen enzovoort, dan is het duidelijk dat rechtvaardige transitie momenteel en bijna uitsluitend als iets van en voor begoede mensen (de rijkere) is bedacht, die zo hun ecologische voetafdruk, die zoveel groter is dan de onze, kunnen verminderen. Maar welke maatregelen bereiken mensen in armoede, die als huurders in slecht geïsoleerde en slecht uitgeruste woningen wonen, in wijken waar geen groen of ontsnappen aan de warmte mogelijk is, en die - ook daardoor - een hoge gas- en elektriciteitsrekening blijven krijgen? Zelfs de enkelen onder ons die zelf eigenaar van hun woning zijn, kunnen gewoon niet investeren in zonnepanelen, isolatie enz., waarvoor je eerst moet betalen, pas later een subsidie ontvangt, en pas op termijn van jaren de investering kan ‘terugverdienen’.” (vereniging waar armen het woord nemen)

Vooreerst komen vele beleidsmaatregelen die duurzaam gedrag aanmoedigen meer ten goede aan de meer gegoede burgers. Zo leveren premies voor isolatie, subsidies voor zonnepanelen, fiscale voordelen voor elektrische wagens... uitsluitend iets op voor burgers die de financiële middelen hebben om de investering te maken en een deel ervan voor te schieten. Voor mensen in armoede zijn deze maatregelen financieel niet haalbaar of zelfs niet van toepassing omdat ze bijvoorbeeld geen eigenaar zijn van hun woning. Deze Mattheuseffecten¹² dienen voorkomen en bestreden te worden.

Tegelijk treffen maatregelen die vervuילend of energieverblindend gedrag ontraden kwetsbare groepen harder. Een voorbeeld is de invoering van lage emissiezones (LEZ) in sommige steden. Hoewel vele mensen in armoede geen wagen bezitten, voldoet de auto van degenen die er wel één hebben meestal niet aan de nieuwe uitstootnormen. Bovendien hebben ze niet de middelen om een nieuwe, minder vervuïlende auto te kopen.¹³ Het is essentieel een betaalbaar, breed toegankelijk (dus collectief) en duurzaam alternatief te voorzien voor het niet-duurzaam gedrag dat ontmoedigd wordt.

Kwetsbare groepen worden daarenboven vaak niet betrokken in het maatschappelijk en politiek debat. Daarom waren de verenigingen waar armen het woord nemen vragende partij om het over duurzaamheid te hebben in het overleg binnen het Steunpunt tot bestrijding van armoede. Mensen in

¹¹ “Policies intended to combat climate change are not always socially neutral either. ... This means that vulnerable social groups can be affected by climate change in more than one way: the impact may be direct, as a result of the physical impacts, but also indirect, as a result of the policies implemented to combat climate change. Note that income is but one discriminating factor; aspects such as gender, nationality, ethnicity and educational level (which are often correlated to some degree) can also play a role”. Zie: De Ridder, Koen et al. (2020). [Evaluation of the socio-economic impact of climate change in Belgium](#), VITO, KENTER, ECORES, p. 201.

¹² Mattheuseffecten zijn regressieve verdelingseffecten. Ze zijn van toepassing op beleidsmaatregelen waarvan systematisch meer gebruik wordt gemaakt door de meer welgestelde bevolkingsgroepen, terwijl ze minder – of helemaal niet – gebruikt worden door mensen in armoede. Zie ook hoofdstuk III ‘Solidariteit en fiscaliteit’ (p. 55-73) in: Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2021). [Solidariteit en armoede. Bijdrage aan politiek debat en politieke actie. Tweejaarlijks Verslag 2020-2021](#), Brussel, Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting.

¹³ Zie: Federaal Instituut voor Duurzame Ontwikkeling (2023). [Staten-Generaal van de Rechtvaardige Transitie, bijdrage van de federale overheidsdiensten](#).

armoede worden immers nauwelijks betrokken in de verschillende gesprekken, platformen en initiatieven rond de toekomst van onze planeet. Men gaat ervan uit dat ze niet wakker liggen van de ecologische uitdagingen en alleen bezig zijn met overleven. Maar ondanks hun moeilijke situatie willen ze mee denken en praten over de toekomst¹⁴. Juist omdat hun toekomst vandaag reeds onder druk staat. *“Door beslissingen te nemen zonder diegenen te raadplegen die toch al de meeste moeilijkheden ondervinden bij de toegang tot basisrechten, loopt een heel deel van de bevolking het risico gestraft te worden, zelfs door de best bedoelde maatregelen.”*¹⁵ Ook vrouwen¹⁶, personen met een handicap¹⁷ en kinderen en jongeren¹⁸ - de enige groep die niet democratisch vertegenwoordigd is in de parlementen - vragen om meer betrokken en gehoord te worden door het beleid.

3.3. Rechtvaardige transitie en armoedebestrijding

In het tweejaarlijks Verslag 2018-2019 ‘Duurzaamheid en armoede’ werd reeds benadrukt dat armoedebestrijding en klimaatbeleid samen moeten gaan: *“Momenteel klinkt een luide roep naar een sterk beleid rond duurzaamheid en klimaat in het bijzonder. Dit Verslag is een pleidooi om armoedebestrijding in dit beleid een centrale plaats te geven. De evoluties in klimaat en milieu zijn immers niet alleen op zich zorgwekkend, maar creëren nieuwe sociale ongelijkheden en versterken de reeds bestaande ongelijkheden. ... Al deze ongelijkheden en hun onderlinge samenhang zijn van structurele aard en werden door de deelnemers aan het overleg ervaren als onrechtvaardigheden. Tijdens het overleg werd al vlug duidelijk dat strijden voor duurzaamheid, strijden tegen deze ongelijkheden is. Armoede staat, met andere woorden, duurzaamheid in de weg. Niet alleen klimaat- en milieukwesties zorgen voor een sense of urgency, ook armoede moet hoogdringend aangepakt worden. Sociale en ecologische doelstellingen ontmoeten elkaar wel degelijk”*.¹⁹

Dit werd tijdens het colloquium van 22 juni 2023 nogmaals bevestigd: *“De uitdaging is om de ambities op vlak van mensenrechten, armoede-uitroeiing, duurzame ontwikkelingsdoelen en klimaatverandering en het beleid errond volledig op elkaar af te stemmen. Dat is vandaag niet het geval. Dat vraagt een globale actie en een coherent beleid: de huidige versnippering van soms tegenstrijdige maatregelen is aan de basis hoogst onproductief. Dat geldt zowel nationaal als internationaal. Zo stelt bijvoorbeeld Philip Alston, de vroegere VN-rapporteur voor mensenrechten en extreme armoede, dat een klimaatbeleid dat niet tegelijk de armoede aanpakt, leidt tot ‘KlimaatApartheid’, waarbij de welgestelden kunnen betalen om te ontsnappen aan oververhitting,*

¹⁴ Zie ook: SAAMO (2022). [Klimaatstem van MIA](#).

Koning Boudewijn Stichting (2022). [Eerlijke energietransitie: wat de meest kwetsbaren zeggen](#).

¹⁵ Van Breen, Herman (2021). [Op weg naar klimaatapartheid of naar een rechtvaardige transitie?](#)

¹⁶ Federaal Instituut voor de bescherming en de bevordering van de Rechten van de Mens, het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting en de Centrale Toezichtsraad voor het Gevangeniswezen (2022). [Parallel rapport voor het VN-comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen, 83ste zitting, 8ste periodiek rapport van België + bijlage 1 + bijlage 2](#), 14 oktober 2022.

¹⁷ UNIA (2021). [Parallel rapport voor het VN-Comité voor de rechten van personen met een handicap](#), Brussel, UNIA.

¹⁸ Kinderrechtencommissariaat (2023). [Advies: de klimaatcrisis vanuit kinderrechtenperspectief](#), Brussel, KRC.

¹⁹ Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2019). [Duurzaamheid en armoede. Bijdrage aan politiek debat en politieke actie. Tweejaarlijks Verslag 2018-2019](#), Brussel, Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting, p. 101-102.

*honger en conflicten, terwijl de rest van de wereld verder zal afzien. Een globale en gecoördineerde strijd is verre van gewonnen”.*²⁰ (een vereniging waar armen het woord nemen)

In het volgende punt baseren we ons op de zes wegen van het Verslag ‘Duurzaamheid en armoede’, aangevuld met materiaal en citaten van het colloquium ‘Armoede en rechtvaardige transitie’ van 22 juni 2023. De aanbevelingen op basis hiervan zijn opgenomen in punt 5.

4. Zes wegen naar een rechtvaardige transitie

4.1. Verantwoordelijkheid van de overheid: mensenrechten als basis

In het advies rond rechtvaardige transitie en mensenrechten²¹ – uitgebracht door het Steunpunt tot bestrijding van armoede en andere Belgische mensenrechteninstellingen in het kader van het huidige proces rond rechtvaardige transitie in België - wordt aangeduid dat klimaat en milieu mensenrechtenkwesties zijn en dat overheden een duidelijke verantwoordelijkheid dragen voor een transitiebeleid in overeenstemming met de mensenrechten. We maken voor dit punt uiteraard gebruik van dit advies.

Het verband tussen mensenrechten en de strijd tegen klimaatverandering is steeds meer aanwezig in de internationale instrumenten die de Belgische Staat heeft ondertekend, zoals de VN-Agenda 2030²², de Klimaatovereenkomst van Parijs²³, het Klimaatpact van Glasgow²⁴, en de VN-Resolutie over het recht op een schoon, gezond en duurzaam leefmilieu²⁵. Ook de mensenrechtenrechtspraak heeft zich de voorbije decennia uitgesproken over het verband tussen milieu en mensenrechten²⁶. Binnenkort zal het EHRM zich voor het eerst moeten uitspreken over drie klimaatzaken²⁷. De meeste nationale klimaatzaken waarin staten of bedrijven werden veroordeeld werden gewonnen op basis van een schending van artikelen 2 en 8 van het EVRM, zoals de Nederlandse klimaatzaak Urgenda²⁸ en de Belgische klimaatzaak²⁹.

“We zien meer en meer dat er naar de rechter wordt gestapt met betrekking tot klimaatverandering. Dat is niet zo verwonderlijk want overheden schieten tekort: er worden maatregelen genomen maar die zijn tot nu toe nog niet in staat om die klimaatverandering om te draaien, laat staan om te zorgen voor een rechtvaardige transitie. De eerste uitspraken van nationale rechters in Europa kunnen heel

²⁰ Zie: Alston, Philip (2019). [Climate change and poverty](#), report of the special rapporteur on extreme poverty and human rights, United Nations General Assembly, 25 June 2019, p. 14. ([A/HRC/41/39](#)).

²¹ Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting, FIRM, Unia, Myria, Kinderrechtencommissariaat en Délégué général aux droits de l'enfant (2023). Advies ‘Rechtvaardige transitie en mensenrechten’, Brussel, oktober 2023.

²² United Nations (2015). [Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015](#). ([A/RES/70/1](#)).

²³ [Overeenkomst van Parijs](#), VN-akkoord over klimaatverandering, Publicatieblad van de Europese Unie, 19/10/2016. (L.282).

²⁴ United Nations (2021). [Glasgow climate pact](#). (FCCC/PA/CMA/2021/L.16).

²⁵ UN (2022). [The human right to a clean, healthy and sustainable environment](#), Resolution adopted by the General Assembly on 28 July 2022, 1 August 2022. ([A/RES/76/300](#)).

²⁶ ENNHRI (2020). [Climate change and human rights in the European context](#).

²⁷ European Court of Human Rights (2023). [Factsheet - Climate change](#).

²⁸ [Klimaatzaak - Urgenda](#).

²⁹ [De rechtszaak waarbij iedereen wint | Klimaatzaak](#)

progressief genoemd worden, onder andere in Nederland en Duitsland waren er uitspraken om de overheid op te leggen om te komen met een concreet klimaatplan met verschillende stappen om klimaatopwarming te beperken tot minder dan 2 graden. Momenteel zijn er de eerste klimaatzaken voor het EHRM. Mocht het Hof bepaalde nationale rechters volgen, dan kan dat fundamentele gevolgen hebben en fundamenteel verduidelijken wat de mensenrechtenverplichtingen zijn van overheden om klimaatopwarming tegen te gaan en ook met oog op de specifieke impact op kwetsbare groepen.” (mensenrechteninstelling)

Vandaag is de VN-Agenda 2030³⁰ het meest omvattende politieke instrument om de uitdagingen voor een duurzame toekomst aan te pakken. De Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen³¹ beogen om “de mensenrechten van iedereen te realiseren”. Elk van de (sub)doelstellingen verwijst naar één of meer grondrechten die in internationale of Europese teksten werden vastgelegd³².

Meer en meer wordt ook geëxpliciteerd dat de gevolgen van klimaat- en milieucrisis en van de maatregelen die als reactie daarop worden genomen, zwaarder wegen op kwetsbare groepen³³. *“Armoede, historische en structurele ongelijkheid en discriminatie, maar ook geografische situering beïnvloeden de blootstelling van mensen aan de negatieve gevolgen van klimaatverandering. Intersectionele discriminatie maakt de oneerlijke last van klimaatschade nog zwaarder.”*³⁴

Een mensenrechtenbenadering³⁵ van klimaat- en milieubeleid is de enige manier om te garanderen dat niemand wordt achtergelaten én dat zij die het verst achterop zijn eerst bereikt worden³⁶. *“Een mensenrechtenbenadering geeft een menselijk gezicht aan de drievoudige milieucrisis, geeft voorrang aan de verbetering van de leefomstandigheden van de armsten en meest kwetsbaren, benadrukt de nood aan vorming (zowel van de rechthebbenden als de plichtdragende), stimuleert ambitieuze acties,*

³⁰ United Nations (2015). [Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. \(A/RES/70/1\)](#).

³¹ Sustainable Development Goals of SDGs.

³² Het Deense Mensenrechteninstituut heeft een 'Leidraad voor de Mensenrechten in de Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen' ontwikkeld, waarin voor elke doelstelling het overeenkomstige mensenrecht wordt aangegeven. Zie: The Danish Institute for Human Rights: [The Human Rights Guide to the Sustainable Development Goals](#).

³³ Boyd, David R. (2019). [Human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment](#), report of the Special Rapporteur on the issue of human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment, United Nations General Assembly, 15 July 2019. (A/74/161).

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (2012). [Guiding Principles on Extreme Poverty and Human Rights](#). (A/HRC/21/39).

³⁴ Eigen vertaling. Zie: UN Secretary-General (2022). [The impacts of climate change on the human rights of people in vulnerable situations](#), United Nations General Assembly, 6 May 2022, p. 14. (A/HRC/50/57).

³⁵ “A human rights-based approach is a conceptual framework for the process of human development that is normatively based on international human rights standards and operationally directed to promoting and protecting human rights. It seeks to analyse inequalities which lie at the heart of development problems and redress discriminatory practices and unjust distributions of power that impede development progress.” ([What is a human rights-based approach? - HRBA Portal](#)).

³⁶ “As we embark on this great collective journey, we pledge that no one will be left behind. Recognizing that the dignity of the human person is fundamental, we wish to see the Goals and targets met for all nations and peoples and for all segments of society. And we will endeavour to reach the furthest behind first.” Zie: United Nations (2015). [Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015](#), article 4 introduction. (A/RES/70/1).

verhoogt verantwoording en versterkt mensen, in het bijzonder van achtergestelde gemeenschappen, om betrokken te zijn bij het ontwerpen en toepassen van oplossingen.”³⁷

Het volstaat dus niet om kwetsbare groepen te compenseren voor de ongelijke impact van klimaatveranderingen en -maatregelen die ze te verduren krijgen. Het is fundamenteel om de structurele oorzaken van sociaaleconomische en andere ongelijkheden aan te pakken en ieders grondrechten daadwerkelijk te vervullen (onderwijs, werkgelegenheid, huisvesting, gezondheid...)³⁸.

Overheden moeten dus werk maken van een duidelijk kader voor een rechtvaardige transitie, in overeenstemming met het respect voor, en de bescherming en de bevordering van mensenrechten.

Een mensenrechtenbenadering schuift verschillende, onderling nauw met elkaar verbonden, principes naar voren³⁹. In het advies van de mensenrechteninstellingen worden volgende vier principes naar voren geschoven en uitgewerkt:

- Progressieve verwezenlijking en non-regressie
- Gelijkheid en non-discriminatie
- Participatie en empowerment
- Transparantie en verantwoordingsplicht

Tijdens het colloquium vroeg Olivier De Schutter, Speciaal VN Rapporteur voor extreme armoede en mensenrechten, specifieke aandacht voor het principe van non-discriminatie: *“Een onderzoek van ATD Vierde Wereld in zes landen⁴⁰, zowel in het Noorden als in het Zuiden, heeft mensen in armoede gevraagd naar hun ervaring van armoede. Deze mensen hebben het over ontoereikend inkomen, het gebrek aan fatsoenlijk werk, dat is waar, maar ze praten ook over sociaal slecht behandeld worden, over de vernedering en de discriminaties die ze dagelijks meemaken omdat ze arm zijn. Het instrument van het verbod om mensen die in armoede leven te discrimineren, lijkt me uiterst belangrijk om als hefboom te gebruiken in het kader van de rechtvaardige transitie. We leven zonder twijfel in een maatschappij waar over meer middelen beschikken toegang geeft tot meer goederen en diensten. Vanuit conceptueel oogpunt is het dus moeilijk om het idee te verdedigen dat men discriminaties kan ondergaan enkel en alleen omdat men arm is. Nochtans zijn in het internationaal recht met betrekking tot de mensenrechten de zaken duidelijk: een gebrek aan middelen, onvoldoende inkomen,*

³⁷ Boyd, David R. (2019). [Human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment](#), report of the Special Rapporteur on the issue of human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment, United Nations General Assembly, 15 July 2019, p. 10. (A/74/161).

³⁸ De Schutter, Olivier (2023). *Governing the just transition*, note to the High Committee on the Just Transition.

³⁹ Veelal wordt gesproken van de PANEL-principes, die naargelang de uitdaging anders geïnterpreteerd of ingevuld worden. Zie onder andere:

ENNHRI, [Human Rights-Based Approach - ENNHRI](#).

Sida (2015). [A Human Rights Based Approach to Environment and climate change](#).

Boyd, David R. (2022). [Human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment](#), report of the Special Rapporteur on the issue of human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment, United Nations General Assembly, 10 August 2022. (A/77/284).

Knox, John H. (2018). [Framework Principles on Human Rights and the Environment](#), United Nations Human Rights Special Procedures. (UN Doc. A/HRC/37/59).

ENNHRI (2019). [Applying a Human Rights-Based Approach to Poverty Reduction and Measurement - A Guide for NHRIs](#).

⁴⁰ Zie: [Les dimensions cachées de la pauvreté - ATD \(Agir Tous pour la Dignité\) Quart Monde \(atd-quartmonde.fr\)](#)

onvoldoende rijkdom, onvoldoende patrimonium, mogen er niet toe leiden dat mensen verstoken blijven van bepaalde essentiële goederen en diensten op het gebied van huisvesting, onderwijs, gezondheid en toegang tot mobiliteit. Geen maatregelen nemen in het voordeel van mensen die in armoede leven kan discriminerend zijn.”

Een mensenrechtenbenadering vraagt meer ambitieuze doelstellingen op het vlak van armoedebestrijding. De voorbije jaren werden – op Europees maar ook op Belgisch niveau – verschillende doelstellingen naar voren geschoven om het aantal mensen in armoede of sociale uitsluiting te verminderen, zoals de EU2020-doelstelling om 1 op 5 mensen uit armoede of sociale uitsluiting te halen. Deze doelstellingen werden echter niet gehaald. Vanuit een mensenrechtenperspectief is elke persoon in armoede of sociale uitsluiting echter een schending van mensenrechten, en dienen we doelstellingen om armoede uit te roeien na te streven, zoals SDG1 ‘No Poverty’ het duidelijk formuleert.

“Het gaat om armoede uitroeien, en niet enkel ‘beheren’ of ‘verminderen’. Armoede uitroeien vereist onvermijdelijk een duurzaam en grondig proces dat de historische en structurele uitsluiting en schending van de mensenrechten voor de armste bevolkingslaag van onze samenlevingen aanpakt. Een niet-duurzaam armoedebeleid, en er zijn heel weinig duurzame armoedebeliden die we in de geschiedenis tot nu toe kunnen aanduiden, wat we nu kennen, leidt enkel tot het verder verduurzamen van discriminatie, uitbuiting, uitsluiting, ongelijkheid van een heel groot deel van de bevolking en conflicten.” (vereniging waar armen het woord nemen).

De rechten – en de SDGs – moeten ook telkens in hun onderlinge afhankelijkheid gezien worden. Deze onderlinge samenhang is nog veel scherper en intenser bij mensen in armoede: de toegang tot betaalbare energie bijvoorbeeld heeft een directe invloed op de gezondheid van mensen in armoede, wat voor de overige bevolking niet noodzakelijk het geval is. Het is essentieel dat de overheid bij de uitwerking van haar beleid rekening houdt met deze onderlinge afhankelijkheid, en overleg en afstemming tussen verschillende beleidsdomeinen voorziet (zie valorisatie van overlegstructuren, afstemming tussen beleidsplannen...).

Regelmatig weerklinkt in het overleg binnen het Steunpunt tot bestrijding van armoede de ontgoocheling en ontmoediging bij mensen in armoede en beroepskrachten die op het terrein werken over de bijzonder moeilijke situaties waarmee ze geconfronteerd worden. Deze lijken immers ver af te staan van de uitvoering van armoedepannen en de realisatie van mensenrechten. De deelnemers aan het overleg vragen met aandring om de talrijke rapporten, aanbevelingen en voorstellen mee te nemen in het beleid zodat ze kunnen leiden tot een structurele verbetering van deze situaties en de betrokken burgers een duurzame toekomst kunnen brengen.

Het is ook belangrijk om de verschillende maatschappelijke actoren te sensibiliseren rond het verband tussen mensenrechten en transitiebeleid: *“Het is niet alleen belangrijk dat overheden en beleidsmakers zich meer bewust worden van het samengaan van klimaatopwarming, milieumaatregelen en mensenrechten maar ook dat rechters zelf zich daar ook meer bewust van worden wanneer ze uitspraken doen. Het zou misschien wel eens nuttig zijn dat rechters en groepen van rechters van organisaties hier horen. En daarnaast dat wanneer er een zaak voor een rechter komt, ngo’s of publieke instellingen, de contextuele informatie meedelen aan de rechter om te voorkomen dat zulke uitspraken die goed zijn voor het milieu andere rechten zouden schenden. Het is heel belangrijk dat er meer en meer actoren opstaan om die werelden te verbinden”.* (mensenrechteninstelling)

4.2. Een politiek gericht op effectiviteit van rechten: niet-gebruik en niet-toegang van rechten

Als er eenmaal duurzame beleidsmaatregelen zijn ontwikkeld, moeten deze ook effectief worden uitgevoerd en hun doel bereiken. Heeft iedereen, ook de armsten, baat bij het gevoerde beleid? Deze vraag doet zich voor in de context van een bredere kwestie, namelijk de (in)effectiviteit van de rechten en de (moeilijke) toegang tot rechten voor mensen die in armoede en bestaansonzekerheid leven.

Niet iedereen die recht heeft op ondersteuning, kan deze rechten effectief opnemen. Deze situaties worden meestal aangeduid met de term ‘non-take-up van rechten’. Deze problematiek kwam in de voorbije jaren reeds meermaals aan bod in de tweejaarlijks Verslagen van het Steunpunt tot bestrijding van armoede. Een nota van het Steunpunt in 2013 over automatische toepassing van rechten met betrekking tot de federale bevoegdheden was de aanleiding voor verschillende initiatieven rond het thema, met name op basis van volgend besluit in de conclusies: *“Het Steunpunt Armoedebestrijding stelt daarom voor om de reflectie verder te zetten rond non take-up en zich te buigen over de verschillende oorzaken van deze realiteit. Een dergelijk initiatief veronderstelt om te luisteren naar de mensen die hun rechten niet opeisen. Ze stelt de vraag van de accepteerbaarheid van de rechten, van hun pertinentie, voorafgaand aan die van hun effectiviteit. Enkel een beter begrip van de redenen van de non take-up zal het mogelijk maken om de te volgen pistes te identificeren om deze oorzaken te remediëren, de kwestie van automatisering dus overstijgend”*⁴¹.

Tijdens de voorbereiding van het colloquium ‘Armoede en ineffectiviteit van rechten. Niet-toegang tot en niet-gebruik van rechten’⁴² dat het Steunpunt tot bestrijding van armoede in 2014 in de Senaat in samenwerking met de Koning Boudewijnstichting organiseerde, werd in de uitwisseling met verenigingen waar armen het woord nemen en andere actoren al intensief gedebatteerd over de termen om de problematiek aan te duiden, met name op basis van de mogelijke oorzaken ervan. Deze oorzaken kunnen zich zowel situeren op het niveau van de regelgeving zelf, op het niveau van de organisaties en diensten die de regelgeving uitvoeren, en bij de betrokken burger⁴³. De term ‘niet-gebruik’ – of de Engelse term ‘non-take-up’ – legt de nadruk op individuele oorzaken. De term ‘niet-toegang’ legt dan weer de nadruk op de oorzaken bij regelgeving en de uitvoerende diensten.

In het overleg binnen het Steunpunt⁴⁴ hebben deelnemers meermaals benadrukt dat het niet de schuld van de rechthebbenden is als zij geen gebruik maken van hun rechten. De oorzaken situeren zich inderdaad vaak niet bij de rechthebbenden zelf, maar eerst en vooral bij de regelgevingen en de toepassing ervan, en dus geeft de term ‘non-take-up’ de problematiek niet goed weer. Dit was ook de reden voor de titel van het colloquium in 2014, waar beide termen werden gebruikt met ‘ineffectiviteit

⁴¹ Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2013). [Automatisering van rechten met betrekking tot de bevoegdheden van de federale Staat](#), Nota op vraag van de Begeleidingscommissie, Brussel, Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting.

⁴² Meer informatie: <https://armoedebestrijding.be/vliegend/colloquenontakeup2014/>.

⁴³ Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (red.) / Service de lutte contre la pauvreté, la précarité et l'exclusion sociale (ed.) (2017). [Armoede en ineffectiviteit van rechten, non-take-up van rechten / Pauvreté et ineffectivité des droits, non-recours aux droits](#), Brugge, Die Keure / La Charte ; Observatorium voor gezondheid en welzijn Brussel (2017). [Inzichten in non take-up van de sociale rechten en in sociale onderbescherming in het Brussels Gewest. Brussels Armoederapport 2016](#), Brussel, Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie.

⁴⁴ Zie ook het tweejaarlijks Verslag 2022-2023 ‘De financiële dimensie van armoede’ dat in december 2023 wordt gepubliceerd.

van rechten' als overkoepelende aanduiding van de problematiek. Het gaat immers om situaties waarin rechten niet gerealiseerd worden. Het gebruik van deze term is tegelijk een politiek signaal, dat de verantwoordelijkheid van de overheden in de realisatie van rechten onderstreept.

“De rol van de overheid moet niet worden gezien als passief, iets aanbieden en het aan de mensen overlaten om het op te nemen. Integendeel, het is de taak van de overheid om ervoor te zorgen dat alle burgers krijgen waar ze recht op hebben. Het is niet aan de mensen om alles te doen wat ze kunnen om toegang te krijgen tot hun rechten.” (netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen)

Maar tegelijk moeten we er ons van bewust zijn dat op internationaal niveau overwegend de term 'non-take-up' gebruikt wordt.

We beschikken in België over vrij weinig cijfers over het fenomeen, in tegenstelling tot landen met een grotere traditie op dit vlak, zoals Frankrijk en het VK. Merk op dat deze problematiek veel groter is dan de onterechte take-up of misbruik, waarnaar in het politieke en maatschappelijk debat meermaals wordt verwezen. Bovendien komen aan de bovenkant van de sociale ladder de voordelen waarvan mensen genieten (cfr. Matheuseffecten⁴⁵, maatregelen waarvan bemiddelde huishoudens – die al veel hebben - meer gebruik van maken die de armere huishoudens) veel minder in de verf gezet of geproblematiseerd.

Zo bevestigen de resultaten van het TAKE-onderzoeksproject de bijzonder grote omvang van non-take-up van rechten⁴⁶: de non-take-up van het leefloon wordt op ongeveer 45 % geschat, van de Inkomensgarantie voor Ouderen (IGO) op ongeveer 50 %, van de Verhoogde Tegemoetkoming (VT) op ongeveer 45 % op actieve leeftijd en 24 % voor 65+, en van de Verwarmingstoelage tussen 78 % en 94 % op actieve leeftijd en tussen 67 % en 88 % voor 65+.

Een andere indicatie betreft de maatregel van de Hello Belgium Railpass tijdens de COVID-19-crisis. Elke ouder dan 16 jaar kon tijdens de maand september 2020 een gratis 12-treinrittenkaart krijgen, maar moest hiervoor online een aanvraag doen met mededeling van het rijksregisternummer. Een analyse van het Steunpunt tot bestrijding van armoede van de aanvraag van de gratis Railpass toont grote verschillen in de take-up naargelang inkomen, opleiding, nationaliteit en herkomst. Bij de 20 % armste huishoudens is er bijvoorbeeld een take-up van 30,9 %, bij de 20 % rijkste huishoudens is dit 41 %. De take-up van de 20 % rijkste huishoudens is hiermee 1,3 hoger dan deze van de 20 % armste huishoudens.⁴⁷

Precieze cijfers over de omvang van de problematiek zijn niet eenvoudig op te maken, maar bovenstaande indicaties geven aan dat de problematiek bijzonder groot is. Nochtans toont de mate van toegang en effectief gebruik van de voorziene ondersteuning door rechthebbenden, hoe effectief het beleid is. En is het tegelijk een belangrijke kwestie van democratie.

In de overlegwerkzaamheden binnen het Steunpunt tot bestrijding van armoede, maar ook tijdens het colloquium 'Armoede en rechtvaardige transitie', werd meermaals verwezen naar de enorme impact van de toenemende digitalisering in onze samenleving op de toegang tot rechten. Deze digitalisering

⁴⁵ Zie: Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2021). [Solidariteit en armoede. Bijdrage aan politiek debat en politieke actie. Tweejaarlijks Verslag 2020-2021](#), Brussel, Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting.

⁴⁶ Tim Goedemé e.a. (2022). [TAKE: Reducing poverty through improving the take up of social policies. Final Report](#), Brussels, Belgian Science Policy Office.

⁴⁷ Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (december 2021). [Analyse van de \(non-\)take-up van de Hello Belgium Railpass](#).

– en de enorme versnelling ervan sinds de COVID-19-crisis – is bijzonder problematisch en een échte uitdaging voor de komende jaren voor de realisatie van rechten van burgers. Het is zeker belangrijk dit te benadrukken gezien in transitiebeleid heel veel wordt ingezet op digitalisering. In verschillende domeinen – zoals energie en mobiliteit – leidt de inzet van digitale middelen tot nieuwe ongelijkheden.

“Er dreigen nieuwe bezitskloven, zoals slimme toestellen en domotica in energiesector, die vaak besparend werken. In de energiesector dreigt dan ook een nieuwe digitale kloof op te duiken.” (middenveldorganisatie)

“Veel van de aanbevelingen van organisaties gaan volop mee in de digitalisering, misschien moeten we een stap terug zetten en ons afvragen of het wel wenselijk is dat overheidsdiensten gedigitaliseerd worden. De praktijk dat je eerst een afspraak moet maken of zelfs moet bij betalen om iemand te kunnen spreken breidt zich uit naar essentiële diensten van de overheid. In onze gemeente moet je QR-codes gebruiken om een afspraak te maken. Nu zijn er mensen aan het onthaal die je kunnen helpen om een QR-code aan te maken. Misschien moeten aanbevelingen meer de richting uitgaan van ‘nee’ te zeggen tegen digitalisering.” (middenveldorganisatie)

We komen in het volgende punt terug op de verantwoordelijkheid van overheid met betrekking tot deze evolutie van digitalisering, essentieel binnen de context van een rechtvaardig transitiebeleid.

Wat het niet-gebruik van en de niet-toegang tot rechten betreft, is - gezien de oorzaken heel divers zijn - het belangrijk om oplossingen uit te werken via verschillende pistes: vereenvoudiging van regelgeving, automatisch toekennen van rechten, versterken van loketfunctie en persoonlijke begeleiding, versterken van beroepsmogelijkheden, proactieve initiatieven, verstrekken van kwalitatieve informatie die voor iedereen toegankelijk is, versterken van verenigingen en terreinorganisaties, verzamelen van gegevens om niet-gebruik en niet-toegang beter te meten en te begrijpen.

4.3. Een goed bestuur op lange termijn

De manier waarop de overheid haar verantwoordelijkheid rond transitie opneemt is bijzonder belangrijk. In het debat over de kwaliteiten van de overheid wordt vaak de term *good governance* gebruikt, waarmee een goed bestuur op lange termijn wordt bedoeld. Ook de Agenda 2030 heeft aandacht voor dit aspect: bij SDG 17 ‘Partnerschap om doelstellingen te bereiken’ wordt aan de verschillende overheden gevraagd om de *“beleidscoherentie voor duurzame ontwikkeling”* te versterken. Samenwerking, evaluatie en de effectiviteit van rechten zijn hierbij belangrijk.

Armoede uit zich in verschillende levensdomeinen. De strijd tegen armoede raakt bijgevolg aan verschillende beleidsdomeinen en bevoegdheidsniveaus. Deze linken – en de noodzaak om over domein- en bevoegdheidsgrenzen heen te werken – werden de voorbije jaren meer dan eens benadrukt. Het Samenwerkingsakkoord ter bestendiging van het armoedebestuur – dat er meer dan 20 jaar geleden kwam na de uitdrukkelijke vraag in het Algemeen Verslag over de Armoede⁴⁸ naar een gecoördineerd beleid – bevat het engagement van de federale Staat, de gemeenschappen en de gewesten om hun beleid te coördineren. Met dit Samenwerkingsakkoord werd het Steunpunt tot bestrijding van armoede opgericht dat in zijn interfederale werking aanbevelingen kan doen met

⁴⁸ ATD Vierde Wereld, Vereniging van Belgische Steden en Gemeenten (afdeling Maatschappelijk Welzijn), Koning Boudewijnstichting (1994). [Algemeen Verslag over de Armoede](#), Brussel, Koning Boudewijnstichting.
Steunpunt tot bestrijding van armoede,
bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting

betrekking tot de verschillende bevoegdheidsniveaus. Het tweejaarlijkse Verslag 2018-2019 'Duurzaamheid en armoede' - maar ook dit advies voor de Conferentie voor een rechtvaardige transitie in België - is daar een voorbeeld van.

Daarnaast werd in het Samenwerkingsakkoord ook voorzien in een Interministeriële Conferentie Sociale Integratie, om het overleg tussen de verschillende regeringen te waarborgen. Het engagement om minstens tweemaal per jaar samen te komen werd de voorbije jaren echter niet gerealiseerd. Op vraag van het Steunpunt tot bestrijding van armoede en verschillende andere actoren⁴⁹ is de Interministeriële Conferentie terug opgestart en zijn er dit jaar drie bijeenkomsten voorzien waarbij overheden samenwerking en afstemming zoeken in verschillende dossiers rond armoedebestrijding⁵⁰. Deze interministeriële conferenties zijn – zowel voor armoedebestrijding als klimaatbeleid – dan ook een belangrijk instrument voor samenwerking van overheden, en moeten actief ingezet worden, met de nodige linkjes over de beleidsthema's heen.

Ook is het belangrijk om de verschillende processen die aan de gang zijn in het kader van transitiebeleid en armoedebestrijding met elkaar in verbinding te brengen: de opvolging en monitoring van de SDGs van de VN-Agenda 2030 (met onder andere het proces rond het Vrijwillig Nationaal Rapport⁵¹), het federaal en nationaal adaptatieplan, de initiatieven met betrekking tot rechtvaardige transitie, de plannen van de verschillende overheden met betrekking tot armoedebestrijding, de Europese Pijler van sociale rechten, de Green Deal met onder andere het Klimaatfonds...

Beleidsmaatregelen – ook deze rond transitie – kunnen een impact hebben op situaties van armoede en bestaansonzekerheid. Bij de opmaak van nieuwe maatregelen is het dan ook belangrijk om deze *ex ante* (op voorhand) te analyseren. De mogelijk negatieve effecten van beleid op mensen in armoede moeten worden vermeden. Dit kan door compenserende, ondersteunende of overgangsmaatregelen te voorzien.

Op de verschillende overheidsniveaus hebben overheden instrumenten van *ex ante* analyse uitgewerkt en geïnstalleerd. Het Steunpunt tot bestrijding van armoede heeft op basis van een uitwisseling binnen een interfederale werkgroep aandachtspunten geïdentificeerd om het instrument te versterken. Verschillende van deze aandachtspunten sluiten nauw aan bij de aanbevelingen in functie van een duurzaam beleid, met onder meer: een benadering van armoede in termen van mensenrechten, integratie van een transversaal en interfederaal perspectief, steunend op een diversiteit van kennis, belang van het publiek en politiek debat...

De Speciaal VN Rapporteur voor extreme armoede en mensenrechten, Olivier Deschutter, vroeg bijzondere aandacht voor een toepassing van een dergelijke impactanalyse: *"Het is belangrijk om geen genoegen te nemen met impactanalyses die simpelweg het resultaat zijn van theoretisch onderzoek, desk research, vanuit een administratie. Waarom? Ondanks alle kennis die ambtenaren bezitten en al het deskundig advies waarmee ze zich omringen, hebben ze geen toegang tot de ervaring die mensen in armoede hebben. Participatie is essentieel! Levenservaringen moeten impactanalyses voeden; deze mogen niet louter theoretisch zijn. Als we een systematische reflex zouden hebben om mensen die in armoede leven te betrekken bij de maatregelen die op hen van invloed zijn, zouden we disproportionele*

⁴⁹ Zie: Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2019). [Duurzaamheid en armoede. Bijdrage aan politiek debat en politieke actie. Tweejaarlijks Verslag 2018-2019](#), Brussel, Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting.

⁵⁰ Zie: <https://armoedebestrijding.be/het-steunpunt/imc/>

⁵¹ [Vrijwillig Nationaal Rapport 2023](#)

effecten vermijden, zouden we heel vroeg in het proces op dit risico worden gewezen en zouden we maatregelen hebben die - in plaats van ongelijkheden te vergroten en een disproportioneel effect te hebben op mensen die in armoede leven - echte hefboomen voor sociale rechtvaardigheid zouden kunnen zijn. Participatie moet centraal staan.”

“Impactstudies zijn daarbij heel belangrijk. Eén van de voorstellen die we internationaal doen is om, in het kader van de wereldwijde inventarisatie inzake klimaatveranderingsbeleid, waartoe de landen zich hebben verbonden, twee dingen te onderzoeken, te berekenen en tegenover elkaar te plaatsen: enerzijds de impact van de klimaatveranderingen zelf op de verschillende bevolkingsgroepen, van de 20 % rijkste tot de 20 % armste burgers of huishoudens. En anderzijds de impact van het klimaatbeleid op deze verschillende groepen: wie wordt bereikt met de huidige financiering van het klimaat, zoals zonnepanelen enzovoort. Enerzijds breng je dan de ecologische voetafdruk in rekening maar ook omgevingsfactoren zoals de kwetsbare gebieden voor overstroming (we zagen in Luik en Verviers dat daar heel vaak de armsten wonen), de hitte-eilanden en groenvoorzieningen in de steden, de mobiliteit enzovoort. Anderzijds ga je de steun berekenen, die de burgers van elk van deze groepen de facto ontvangen van de verschillende overheden om het hoofd te bieden aan de klimaatopwarming, om duurzaam te kunnen leven, wonen, zich verplaatsen,...” (vereniging waar armen het woord nemen)

Even belangrijk als *ex ante* evaluatie is *ex post* evaluatie van beleid. Nochtans gebeurt een systematische evaluatie van beleid nog altijd veel te weinig. Essentieel – zowel bij de uitwerking als de evaluatie van beleid – is dat mensen in armoede en hun verenigingen, en andere stakeholders betrokken worden. Hierbij werd door de deelnemers aan het overleg binnen het Steunpunt tot bestrijding van armoede in de eerste plaats aandacht gevraagd voor bestaande aanbevelingen en adviezen van raden, structuren, organisaties.

In het vorige punt over de effectiviteit van rechten werd reeds op het belang gewezen van de problematiek van non-take-up van rechten. Eén van de pistes in de strijd tegen deze non-take-up is de automatische toekenning van rechten, met aandacht voor de verschillende gradaties: een ambtshalve automatische toekenning van rechten, een proactieve benadering van potentieel rechthebbenden, een automatische actualisering van de situatie van de rechthebbenden, en administratieve vereenvoudiging.

In de bespreking in het overleg binnen het Steunpunt tot bestrijding van armoede over het thema van goed bestuur werd op nog een andere manier een link gelegd met de effectiviteit van rechten. Een deelnemer vanuit een administratie lichtte toe dat bij het milieubeleid meestal gewerkt wordt met gemiddelden. Eigenlijk moet beleid de zwaksten (kinderen, ouderen, mensen in armoede...) als norm nemen, als toets voor effectiviteit. Als een beleid goed is voor deze groepen, is het goed voor iedereen. *“Goed bestuur betekent bezorgd zijn rond het welzijn van iedereen, en betekent ook dat niemand wordt achtergelaten.”*

“Het gaat niet enkel over to leave no one behind, maar ook over reaching the furthest behind first: de mensen die het het moeilijkst hebben als eerste en als snelste te bereiken als prioriteit.” (vereniging waar armen het woord nemen)

Ook nog een specifiek punt rond de digitalisering en hoe een vergaand gebruik van digitale middelen in transitiebeleid de ongelijkheden in de samenleving kan versterken.

“Ook hoog opgeleide mensen worden soms gek van de digitalisering en hebben er soms problemen aan. De meeste mensen vonden het een ramp dat tijdens COVID de loketten dicht gingen, en toch wordt dat beleid verder gezet. Het is nu het moment is om verdere digitalisering te stoppen. In Verenigd

Koninkrijk en Denemarken is geëxperimenteerd met de cashless society. Men is daar op moeten terugkomen en in de rapporten die daarover gepubliceerd zijn, staat dat het veel moeilijker is dingen weer op te bouwen eens ze afgebouwd zijn en niet meer bestaan. In Frankrijk is gemerkt dat na afbouw van fysieke dienstverlening, andere structuren moesten worden opgezet om dat op te vangen. Op die manier kan digitalisering ook heel duur worden. Dus voor er verder gedigitaliseerd wordt, moet er goed geanalyseerd worden wat nodig blijft aan fysieke dienstverlening.” (middenveldorganisatie)

Digitalisering vraagt niet alleen toegang tot hard- en software, internet en ICT-vaardigheden, het zorgt ook voor minder fysiek contact met verleners van publieke diensten, wat nochtans van groot belang is voor mensen in een precaire situatie. Digitalisering biedt voordelen, maar tegelijk moeten voldoende loketten en ondersteuningsmogelijkheden voorzien en versterkt worden.

“We moeten blijven toekijken hoe digitalisering de openbare dienstverlening beïnvloedt. We moeten de universaliteit van de dienstverlening behouden voor een publiek dat digitaal kwetsbaar is.” (middenveldorganisatie)

4.4 Ondersteunen van initiatieven van verandering: toegang tot duurzame diensten en producten

In het kader van transitie en armoedebestrijding zien we heel wat initiatieven ontstaan. Maar initiatieven van mensen in armoede zelf worden niet steeds op waarde geschat of getolereerd en acties of projecten van andere actoren houden niet steeds rekening met de ervaringen en situaties van deze mensen.

De manier waarop mensen in armoede (over)leven wordt meestal niet meegenomen in het duurzaamheidsdebat. Erger nog, hun manier van leven kan zich tegen hen keren. De kwestie van samenwonen, die in het Verslag 2016-2017 ‘Burgerschap en armoede’⁵² besproken werd, is daar een voorbeeld van: mensen in armoede die besluiten om samen te wonen, zien hun uitkering verminderd of zelfs afgeschaft, wat elke vorm van solidariteit ontmoedigt. Initiatieven moeten ontworpen, ontwikkeld en ondersteund worden op basis van de vragen van mensen in armoede over de toegankelijkheid van duurzame en inclusieve projecten.

“Er wordt veel gesproken over de initiatieven van organisaties en groepen, maar heel weinig over de initiatieven van mensen die zelf in armoede leven. Als we het hebben over recyclage, hergebruik... is het belangrijk om te onthouden dat het lange tijd de armste mensen waren die recycleerden en hergebruikten. En vandaag worden de initiatieven die mensen zelf nemen, bestraft, in plaats van ze te ondersteunen en te versterken. Als een OCMW besluit om collectief werk te organiseren, wordt dat toegejuicht. Als mensen zich organiseren om elkaar te helpen, om elkaar diensten te verlenen, om dingen voor elkaar te herstellen, dan worden ze gestraft omdat het als zwartwerk wordt beschouwd. Voor ons is het echt belangrijk om te benadrukken en aan te moedigen wat mensen doen in plaats van ze te straffen.” (vereniging waar armen het woord nemen)

Het financiële aspect van de initiatieven is een ander aandachtspunt. In het geval van een voedselcoöperatieve bleek tijdens het overleg binnen het Steunpunt tot bestrijding van armoede dat

⁵² Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2017). [Burgerschap en armoede. Bijdrage aan politiek debat en politieke actie. Tweejaarlijks Verslag 2016-2017](#), Brussel, Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting.

de hogere prijs voor de voedingswaren een moeilijk te overwinnen drempel was. De oplossing van lagere prijzen voor kwetsbare mensen riep echter vragen op voor de deelnemers aan het overleg, die het belangrijk vonden dat iedereen een inkomen heeft dat hen in staat stelt om waardig te leven. In het kader van rechtvaardige transitie dient financiële toegankelijkheid in evenwicht te zijn met ecologische en economische criteria, waaronder eerlijke verloning maar ook een zekere economische rentabiliteit. Maar deze behoefte aan kosteneffectiviteit werpt barrières op die bepaalde categorieën van mensen die met grotere problemen te maken hebben, uitsluiten. De oplossing zou kunnen liggen in het gebruik van overheidssubsidies, door de landbouwsubsidies te verschuiven van de traditionele naar de biologische landbouw om de prijzen van bepaalde kwaliteitsproducten te verlagen en ze zo toegankelijker te maken voor mensen met minder financiële draagkracht.

“We horen vaak dat mensen zeggen: het duurzame alternatief is voor ons altijd duurder dan het niet-duurzame. Mensen vragen dat de overheid het omgekeerde doet en het duurzame – de betere oplossing - goedkoper maakt.” (middenveldorganisatie)

Mensen in armoede die willen deelnemen aan een project of een initiatief maken zich ook grote zorgen over hun vrije keuze. De angst dat OCMW's, in het kader van een sociaal onderzoek, vergaand ingrijpen in het privéleven van mensen in armoede met een impact op de geleverde hulp, is reëel. Uitkeringsgerechtigden durven bijgevolg niet deel te nemen aan een activiteit, of ze geven de activiteit niet aan vanwege alle mogelijke gevolgen. Keuzevrijheid betekent ook kunnen beschikken over een voldoende inkomen, om zelf de keuze te kunnen maken voor duurzame producten.

“Het optrekken van de inkomens boven de armoedegrens, of dat nu uit loon of uitkeringen zijn, is een minimumvereiste in de strijd tegen armoede. De klimaattransitie is een nieuwe gelegenheid om dit op tafel te leggen... We moeten inzetten op een menswaardig inkomen dat mensen de vrijheid en de controle geeft over hun eigen leven. De essentie van armoede is het gebrek aan vrijheid maar vooral ook het totaal gebrek aan controle en onafhankelijkheid. En dat is een basisbehoefte als mens.” (netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen)

De grote diversiteit tussen mensen in armoede is een andere parameter waarmee rekening moet worden gehouden. Mening en gevoelens kunnen verschillen. Een initiatief dat voor sommigen toegankelijk en waardevol is, is dat niet noodzakelijkerwijs voor anderen. Individuele personen kunnen ook blokkeren door een gebrek aan energie of vertrouwen, een gevoel van schaamte of moeilijkheden bij het gebruik van digitale technologieën.

Mensen in armoede moeten vanaf het begin bij initiatieven betrokken worden. We kunnen hier zeker ook het belang van de burgercoöperaties vermelden, maar ook van de vraag hoe huishoudens met een laag inkomen toegang kunnen krijgen tot deze initiatieven.

Samenwerking tussen actoren is cruciaal, en het bijzonder belangrijk om linken te leggen tussen alle actoren rond duurzaamheid. Elke actor heeft, op zijn eigen manier, specifieke kenmerken en sterke punten om te valoriseren en het is aan iedereen om contacten te leggen met andere actoren en sectoren. Op basis van hun kwaliteiten kunnen individuen hun ervaringen delen en vertegenwoordigen zij de samenleving in al haar complexiteit en diversiteit. Burgerinitiatieven vergemakkelijken, dankzij hun kleinschaligheid en concrete acties, het contact tussen de betrokkenen. Zij zoeken vaak creatieve en op maat gemaakte oplossingen. Bedrijven kunnen op hun beurt ook een belangrijke rol spelen: maatschappelijk verantwoord ondernemen impliceert de ontwikkeling van nieuwe praktijken die rekening houden met het algemeen belang. Tijdens het colloquium van 22 juni 2023 werd ook

meermaals opgeroepen om de rol van het middenveld in transitie te valoriseren: *“België kent een enorm en sterk middenveld. Gebruik ons niet enkel in de adviesraden, maar gebruik ook de kracht van het middenveld om mee toekomst te creëren. Gebruik ons om mensen te bereiken! Gebruik ons om draagvlak te creëren! Dat is essentieel voor de eerlijke transitie”*. (middenveldorganisatie)

Samen beschikken deze verschillende actoren over belangrijke hefboomen om initiatieven te ondersteunen en hun ontwikkeling en continuïteit te garanderen.

Maar het creëren van draagvlak is een uitdaging: *“De strijd kan niet gevoerd worden alleen met en vanuit mensen in armoede en de overtuigden, ze zijn met te weinig, en totale schaarste en overlevingssituatie drukt mensen in enorme schaamte. Draagvlak is essentieel! Dat is de uitdaging vandaag voor ons allemaal. Wij werken daaraan door dialoog met mensen in armoede en dialoog met de brede samenleving. Da's typisch voor de strijd tegen armoede: het hele middenveld, coöperatieven tot bedrijven, onder andere een project met Colruyt. Burgers, bedrijven, we spreken met alle mogelijke stakeholders en we maken hen gevoelig voor armoede: het kan misschien ook u overkomen. Je bent er misschien niet in opgegroeid maar de wereldwijde uitdagingen nemen toe en kunnen ook jou treffen”* (netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen).

Voor de overheden is een rol weggelegd als facilitator en ondersteuner: door bijvoorbeeld de uitwisseling tussen initiatieven te organiseren opdat ze zich op grotere schaal kunnen ontwikkelen en verspreiden. Maar ook door diensten publiek te (blijven) organiseren en ter beschikking te stellen, denk aan de waterlevering door publieke ondernemingen, daar waar de energiesector volledig is geliberaliseerd.

“De overheid zou nieuwe initiatieven moeten steunen, want die nemen een risico, ze doen nu eenmaal iets nieuws: een soort risicofonds om dergelijke projecten steunen. Eenmaal ze hun succes kunnen bewijzen, als er via impactmeting kan aangetoond worden dat de formule werkt, dan kan er opgeschaald worden.” (middenveldorganisatie)

“Wij vinden burgerparticipatie heel belangrijk. Gezien de betaalbaarheid van het sociaal energietarief onder druk staat, zou de overheid moeten zeggen om dit in eigen beheer te houden en de stroom goedkoop aan te leveren. Zo kan je het sociaal tarief financieren. Dat is politiek niet bespreekbaar, maar eigenlijk zijn er wel oplossingen die het mogelijk maken om in dat basisrecht te voorzien. Pilootprojecten zijn belangrijk, ze moeten opgeschaald worden, maar ook structureel beleid is essentieel.” (middenveldorganisatie)

Structurele maatregelen blijven in elk geval essentieel om een afdoend antwoord te bieden op de ecologische, sociale en economische uitdagingen waarvoor we staan.

“De uitdaging waar we vandaag voor staan is dat de toegang tot voeding en mobiliteit, dat al die problemen een nieuw gezicht krijgen. Mobiliteit was altijd al een probleem maar is nu nog veel groter probleem. Er wordt enorm ingezet op de elektrificatie van wagens maar de toekomst van de mobiliteit ligt niet in louter een individuele oplossingen, maar ook in collectieve oplossingen: een toegankelijk openbaar vervoer. Er zijn volop investeringen in fietssnelwegen en -paden: dat is tof, dat is fijn, maar het is omdat de middenklasse daarom vraagt, om met hun elektrische fiets of step om overal naar toe te zoeven. Maar die fietssnelwegen worden niet gebruikt door mensen in armoede.” (vereniging waar armen het woord nemen)

4.5. Financiering van een duurzaamheid beleid: belastingen en besteding van middelen

Voor een transitiebeleid zijn veel middelen nodig. Daarbij wordt gevraagd naar een meer rechtvaardige fiscaliteit gebaseerd op het draagkrachtbeginsel, waarbij de sterkste schouders (multinationals, grote bedrijven, rijkere burgers) de zwaarste lasten dragen. Bij een meer rechtvaardige fiscaliteit moeten we zowel naar het innen van belastingen als naar de manier waarop deze middelen besteed worden kijken, als twee evenwaardige aspecten van een rechtvaardige, herverdelende fiscaliteit.

“De klimaatverandering is per definitie ongelijk. Individueel gezien is de koolstofvoetafdruk van iemand die rijk is groter dan die van iemand die arm is, omdat die laatste over minder middelen beschikt. Aan de andere kant is de impact op de minst bevoorrechte bevolkingsgroepen veel groter. Voor een rijk persoon met een grote koolstofvoetafdruk vertegenwoordigt die voetafdruk in absolute termen heel weinig van zijn inkomen en draagt hij er heel weinig gevolgen van. Aan de andere kant is de impact op mensen met lagere inkomens veel groter, vooral als het gaat om basisbehoeften. Zolang we mensen vragen een inspanning te leveren op het gebied van huisvesting, vervoer, voedsel, enzovoort, vormt dit geen enkel probleem voor iemand die het zich kan veroorloven. Iemand die de middelen niet heeft, wordt getroffen in zijn basisbehoeften en dit wordt extreem problematisch. De offers moeten eerlijk verdeeld worden. Hoe kan dit bereikt worden? Enerzijds moet er een beroep worden gedaan op de breedste schouders om meer bij te dragen. Anderzijds moet een eerlijke herverdeling iedereen in staat stellen - vooral degenen in de meest precaire situaties - om te blijven voorzien in hun basisbehoeften, die momenteel niet of onvoldoende gedekt zijn.” (middenveldorganisatie)

Wat de inning van belastingen betreft, heeft ten eerste de vorm van belastingen - lineair, progressief of forfaitair –een belangrijke impact op hoe de inspanningen en bijdragen van elke burger en bedrijf verdeeld worden. Progressieve belastingen laten elkeen naargelang het inkomen bijdragen en worden daarom beschouwd als de vorm van belastingen die het dichtst aansluit bij het draagkrachtbeginsel. Bij lineaire en forfaitaire belastingen dragen mensen met een laag inkomen proportioneel meer bij omwille van het relatief hogere aandeel van de desbetreffende goederen of diensten in hun budget. Er zijn dan ook sociale correcties nodig, die bij voorkeur zo maximaal mogelijk automatisch worden toegepast, om dit negatieve effect te compenseren.

Het belastingsysteem wordt door de overheid aangewend om het gedrag van burgers en bedrijven te sturen. Soms door ‘slecht’ gedrag af te raden, maar soms ook door ‘goed’ of ‘duurzaam’ gedrag aan te sporen. Dit gebeurt dan met belastingverminderingen en -vrijstellingen. Uit de praktijk blijkt echter dat fiscale voordelen vaker gebruikt worden door welgestelde burgers. Bovendien kan men, wanneer men niet genoeg verdient om belastingen te betalen, vaak geen gebruik maken van deze voordelen. Een techniek die hier een gepast antwoord op kan bieden is het uitkeerbaar belastingkrediet, waarbij mensen met te weinig inkomen de waarde van het fiscaal voordeel dat ze hadden kunnen realiseren gestort krijgen door de belastingdiensten.

Ten tweede worden niet alle bronnen van inkomsten op dezelfde manier belast. Dat inkomsten uit vermogens doorgaans minder belast worden dan inkomsten uit arbeid of sociale zekerheidsuitkeringen, wordt door de deelnemers aan het overleg binnen het Steunpunt tot bestrijding van armoede als een grote onrechtvaardigheid beschouwd. Om de inkomsten uit vermogen rechtvaardiger te belasten, wordt de piste van globalisering van inkomsten gesuggereerd. Deze geglobaliseerde inkomsten kunnen dan progressief belast worden.

Ten derde - om ook vanuit bezit van vermogen te laten bijdragen, is een vermogensbelasting het meest voor de hand liggend. Tegenstanders wijzen op het risico voor kapitaalvlucht of op praktische bezwaren als het ontbreken van een vermogenskadaster. Voorstanders en onderzoek nuanceren dit gevaar en zien mogelijke oplossingen voor praktische moeilijkheden. Dat een aantal landen al een vermogensbelasting kennen, toont de praktische haalbaarheid aan. Soms wordt ook geargumenteerd dat een vermogenstaks en -register met het recht op privacy zou botsen, maar aan de andere kant van de inkomensverdeling moeten aanvragers van een leefloon of een sociale woning wél hun vermogen tonen aan de bevoegde dienst of instelling.

Voor al extreme rijkdom – en de geringe bijdrage van heel grote inkomens aan de samenleving – roept verontwaardiging op en de eis om deze bijdrage gevoelig te verhogen.

“Financiering van de klimaattransitie: er zijn weinig voorbeelden waar de problematiek van armoede en extreme rijkdom zo nauw met elkaar verbonden zijn als het klimaat. Het World Inequality Lab heeft een voorstel van klimaatfinanciering, gebaseerd op Piketty, met een vermogensbelasting, vanaf de vermogens van 100 miljoen dollar. Deze vermogensbelasting zou ruimschoots volstaan voor de financiering van klimaattransitie. In België wordt wel rond een effectenbelasting gewerkt maar niet rond een vermogensbelasting voor hoogste vermogens.” (wetenschapper)

Het tweede aspect van een rechtvaardige, herverdelende fiscaliteit is de besteding van de publieke middelen. Om de rechtvaardigheid van een fiscaal stelsel te beoordelen, moet ook in kaart gebracht worden hoe de middelen die met belastingen worden opgehaald besteed worden. Als dit in sterke mate terugvloeit naar diegenen die het met meest bijdragen, dan blijft het herverdelend effect beperkt. Mensen in een precaire situatie plukken aanzienlijk minder de vruchten van de investering van publieke middelen in publieke diensten en maatregelen, aangezien zij er veel minder gebruik van maken. Deze ongelijkheden worden vaak aangeduid met de term ‘Mattheuseffecten’, waarbij huishoudens met een hoger inkomen relatief veel meer gebruik maken van overheidsmaatregelen en diensten – gefinancierd met publieke middelen - dan huishoudens met een lager inkomen. In het punt over effectiviteit van beleid zullen we het hebben over verschillende factoren die drempels kunnen opwerpen in de toegang tot diensten. Problemen rond onder meer pertinentie van het aanbod, kostprijs, informatie, mobiliteit, onthaal en beroepsprocedures beïnvloeden de toegankelijkheid van publieke diensten op een negatieve manier.

Deze Mattheuseffecten hebben bijvoorbeeld een grote impact in het woon- en energiedomein, waar het de huishoudens met een laag inkomen aan mogelijkheden ontbreekt om toegang te hebben tot een betaalbare en energiezuinige huurwoning, en tot ondersteuning op het vlak van premies, leningen en dergelijke.

“Dit zijn zaken waar we ons al lange tijd zorgen over maken: het risico dat de noodzaak om de energieprestaties van gebouwen aan te passen een tekort aan huisvesting zal creëren, in het bijzonder huisvesting voor de minder welgestelden. Gezinnen die in extreme armoede leven, hebben zelden toegang tot een eigen huis. Over het algemeen hebben degenen die dat wel hebben bij lange na niet de financiële capaciteit om hun huis in orde te brengen. We kennen genoeg gezinnen die dat wel kunnen doen dankzij een lening voor grote gezinnen, maar die uiteindelijk in een krot blijven wonen omdat ze het doen met wat ze hebben en de renovaties nooit voldoen aan de wettelijke eisen. Uiteindelijk zullen ze nooit aanspraak kunnen maken op subsidies of hulp, al is het maar om de expertise in te schakelen die nodig is voor een audit en een EPC. We kennen genoeg situaties waarin de familie niet wilde dat een expert de staat van hun woning beoordeelde, uit angst dat diezelfde experts zouden beslissen of de woning bewoonbaar is of niet.” (vereniging waar armen het woord nemen)

“Mensen in precare situaties, inclusief de lagere middenklasse: (1) als ze financieel uitgesloten zijn, is het helemaal niet zeker dat de kredietverstrekker, de bank, hen krediet zal verlenen, eenvoudigweg omdat ze niet voldoende garanties op solvabiliteit bieden. Maar (2) er wordt veel minder gesproken over de onzekerheid waarmee ze geconfronteerd worden. Als je in de maand maar net rond komt, kun je je niet het minste risico veroorloven met je mogelijkheden om de rekeningen te betalen. Maar als je aan energie-efficiëntie doet, is er één factor waar je absoluut geen controle over hebt, en dat zijn de energiekosten. Als ik een lening afsluit om mijn huis te renoveren, weet ik wat de aflossingskosten zullen zijn, maar ik weet niet hoeveel ik zal besparen op de energierekening. Als die besparing niet genoeg is, zullen mijn totale kosten stijgen. Als mijn budget al te krap is, zal ik dat niet kunnen betalen. Deze onzekerheid weegt zwaar op huishoudens en hun beslissingen om energiebesparende maatregelen te nemen.” (middenveldorganisatie)

Het is een grote uitdaging om naar systemen en financieringsmodellen te zoeken om huishoudens met een laag inkomen en huurders te kunnen ondersteunen in de toegang tot betaalbare en energie- en waterzuinige woongelegenheden. Nochtans ontstaan interessante initiatieven op het vlak van een derdebetalersregeling, een collectieve (buurt)aanpak, voorfinanciering, een globale aanpak met begeleiding... maar is verdere uitwisseling en een bijzonder grote investering nodig. De uitdagingen op het vlak van energiearmoede hebben nog nadrukkelijker een andere vorm gekregen: *“Plots... de energiearmoede die een pak meer onder controle was – en waar we dachten een beetje mee klaar te zijn - ontplofte weer. En dat is het gevolg van de klimaattransitie waar we door moeten. Dat brengt ons bij het kruispunt, het echte knelpunt, voor de komende 10, 20, 30 jaar. Energiearmoede heeft plots een nieuw gezicht gekregen. We staan niet meer voor de minimumlevering in ampère, we staan voor het feit dat energieprijzen die een aantal jaren zeer stabiel waren, hoogtes gezocht hebben, weer veel gezakt zijn, maar nu op en neer zullen blijven gaan. De grote uitdaging voor ons is om dat thema opnieuw vast te nemen in het kader van de klimaattransitie. Het debat gaat nu over zonnepanelen op eigen woningen, wat niet is voor die 20 % laagste inkomens. Zij hebben vaak geen eigendom, zij huren zeer slecht geïsoleerde woningen. Plots zien we die energiearmoede dus weer opduiken in een totaal andere gedaante”.* (netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen)

Wat de financiering van een rechtvaardig transitiebeleid betreft, moet ook vermeden worden dat niet-duurzame activiteiten worden gefinancierd. Hiertoe kunnen bepalingen opgelegd worden ten aanzien van de financiële middelen die via banken worden verzameld. Anderzijds kunnen deze financiële middelen aangewend worden om duurzame activiteiten te stimuleren en om het sociale luik van de klimaattransitie te financieren. Meer nog dan particulieren en bedrijven hebben publieke actoren de plicht om hun financiële slagkracht duurzaam in te zetten. Onderzoek heeft aangetoond dat duurzaam investeren meer opbrengt dan andere vormen van investeren en bovendien stabiel is.

Klimaatverandering en sociale ongelijkheden zijn een globaal planetair probleem waarvoor globale maatregelen noodzakelijk zullen zijn. Het zal dus nodig zijn om de fondsen die beschikbaar komen, - zowel op het Belgische niveau als op dat van de EU – te bundelen, en de besteding op het vlak van sociale initiatieven te verankeren in functie van een rechtvaardige transitie.

4.6. Beleid in dialoog: participatie van actoren in de strijd tegen armoede

Reeds in het Algemeen Verslag over de Armoede⁵³ werd gesteld dat de levenservaringen en de kennis van mensen in armoede onontbeerlijk zijn voor de *“opbouw van de samenleving”* en dat ze daarom als partners moeten gezien worden. Mensen in armoede en hun verenigingen zijn vragende partij om mee te denken en te praten over de plannen voor de toekomst van onze samenleving en onze planeet: *“Door beslissingen te nemen zonder diegenen te raadplegen die toch al de meeste moeilijkheden ondervinden bij de toegang tot basisrechten, loopt een heel deel van de bevolking het risico gestraft te worden, zelfs door de best bedoelde maatregelen”*⁵⁴.

Een brede participatie vanuit alle lagen van de samenleving is niet enkel noodzakelijk om de kwaliteit en het draagvlak van het beleid te waarborgen. Het is ook een juridische verplichting die is opgenomen in talloze internationale (mensenrechten-)instrumenten⁵⁵. Het recht op participatie stelt dat alle belanghebbenden, ook kwetsbare groepen, een stem moeten hebben in besluitvormingsprocessen en voor hun noden moeten kunnen opkomen.

In dit punt staan we stil bij twee belangrijke voorwaarden voor het mogelijk maken van echte participatie: tijd en partnerschappen.

Vooreerst is tijd erg belangrijk, om mensen samen te brengen, hen te informeren, onderling vertrouwen op te bouwen, te leren spreken én luisteren, een collectieve stem te ontwikkelen, in dialoog te gaan met beleidsmakers, voorstellen te formuleren en te argumenteren, de uitvoering ervan op te volgen en het effect te evalueren.

Maar tijd is ook schaars, zowel voor mensen in armoede – die niet steeds vrij over hun tijd beschikken – als voor verenigingen en organisaties in de sector van de armoedebestrijding die duurzame participatie proberen te organiseren. Deze komen vandaag onder druk te staan, omwille van de nadruk op efficiëntie en dus besparingen, maar ook door de wereldwijde trend om de ruimte voor middenveldorganisaties die opkomen voor de fundamentele rechten in te krimpen.

“Als we het hebben over participatie, is het heel belangrijk dat ook verenigingen, en heel diverse verenigingen, de kans krijgen en gesteund worden om mensen in extreme armoede te bereiken, om hen als uitgangspunt te nemen, om met hen een gezamenlijk denken op te zetten, en om met hen in dialoog te gaan met mensen in de samenleving en beleidsvoerders. Er zijn een heel aantal stappen die onderschat worden. Als we vanuit de 4de wereldbeweging deelnemen aan de dialoog van het Steunpunt tot bestrijding van armoede, hebben we voor elke bijeenkomst met het Steunpunt verschillende uren en dagen werk met mensen die zich verplaatsen, met mensen die het sowieso in hun dagelijks leven al heel druk hebben met het hoofd boven water te houden. Het ondersteunen, niet alleen projectmatig en niet alleen thematisch, maar ook het structureel ondersteunen van de participatie van mensen in armoede, in al hun diversiteit, is heel belangrijk.” (vereniging waar armen het woord nemen)

Idealiter voltrekt participatie zich continu, in elke fase van de beleidscyclus, van bij de start met de vormgeving van het proces, tot het einde met evaluatie van beleidsmaatregelen. Vele vormen van participatie blijven echter beperkt tot een eenmalige inbreng, een formaliteit, een administratieve vereiste die moet worden afgevinkt zonder dat er verder gevolg aan wordt gegeven. Mensen in

⁵³ ATD Vierde Wereld, Vereniging van Belgische Steden en Gemeenten (afdeling Maatschappelijk Welzijn), Koning Boudewijnstichting (1994). [Algemeen Verslag over de Armoede](#), Brussel, Koning Boudewijnstichting.

⁵⁴ Van Breen, Herman (2021). [Op weg naar klimaatapartheid of naar een rechtvaardige transitie?](#)

⁵⁵ Zie art. 21 en 27 UVRM, art. 25 ICCPR en art. 13.1 en 15.1 IVESCR.

armoede vrezen dat hun participatie op deze manier geïndividualiseerd en geïnstrumentaliseerd wordt. Nochtans is hun stem meer dan een individuele stem. Ze is vaak het resultaat van een collectief proces, een gezamenlijke reflectie of een gedeelde analyse. Deze komt tot stand in de schoot van verenigingen en organisaties die mensen in armoede een vrije plek bieden waar ze met anderen kunnen samen komen, een gezamenlijke stem ontwikkelen, en vaardigheden, vertrouwen en durf verwerven om deze ook te laten horen.

Tot slot is participatie slechts duurzaam wanneer er werkelijk rekening wordt gehouden met de input van de betrokkenen, wanneer participatieprocessen echt een verschil maken: *“Het is zeker belangrijk te benadrukken dat ook de meest armen hun zeg willen doen, maar tegelijk gaat het over meer dan betrokkenheid of participatie mogelijk maken. Voor mensen in armoede staat de hoop op echte verandering, op een garantie voor een betere wereld voor iedereen op het spel”*.⁵⁶

Het tweejaarlijkse Verslag 2018-2019 ‘Duurzaamheid en armoede’ bood het Steunpunt tot bestrijding van armoede de kans om ook actoren uit de milieu- en natuursector te betrekken in het debat over armoede. Partnerschappen creëren is echter niet evident, zeker tussen partners die elkaar nog niet (goed) kennen, zoals armoedeorganisaties en milieuorganisaties.

“Wat het kruisen van kennis betreft: het is niet alleen een kwestie van getuigenissen verzamelen en mensen raadplegen. De kennis van mensen in armoede heeft zijn eigen waarde. Het is door verschillende soorten kennis te bundelen dat we armoede kunnen bestrijden. Een dag overleg betekent drie dagen voorbereiding: je moet de verslagen lezen, het eens worden, enzovoort. Mensen moeten ook vrijheid van spreken hebben; als ze bijvoorbeeld tegenover een OCMW-medewerker staan, kunnen ze bang zijn om zich uit te spreken. Mensen zijn het niet gewoon om geraadpleegd te worden en het kost tijd om vertrouwen te ontwikkelen. Verenigingen stellen mensen in staat om samen na te denken, om verder te gaan in hun denken.” (vereniging waar armen het woord nemen)

Ook beleidsactoren dienen partnerschappen aan te gaan - met verschillende maatschappelijke actoren, maar ook onderling, tussen verschillende beleidsdomeinen en -niveaus - om de sociale en ecologische uitdagingen het hoofd te bieden.

“Het is niet genoeg dat er een veroordeling komt, dat er bewustzijn komt, er moeten ook achteraf mensen zijn die maken dat er zaken veranderen. Dat kan op heel verschillend vlak. Medestanders in verschillende instellingen, administraties vinden is heel belangrijk omdat het uiteindelijk mensen zijn binnen de EU, de VN, die op een bepaald moment de deur kunnen openen zodat mensen in armoede mensen kunnen ontmoeten die beleid bepalen. De deur gaat nooit vanzelf open. Naarmate we een dialoog kunnen aangaan met mensen in instellingen die heel concreet kiezen om zich in vraag te laten stellen door mensen die in armoede leven en dus in de realiteit zitten, kunnen deuren opengaan.” (vereniging waar armen het woord nemen)

⁵⁶ Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2019). [Duurzaamheid en armoede. Bijdrage aan politiek debat en politieke actie. Tweejaarlijks Verslag 2018-2019](#), Brussel, Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting, p. 99.

5. Aanbevelingen

Gebruik het mensenrechtenkader als basis voor een rechtvaardig transitiebeleid en armoedebestrijding

1. De mensenrechten bieden niet alleen een kader voor klimaat- en milieubeleid en voor een rechtvaardige transitie, een mensenrechtenbenadering is de enige manier om te garanderen dat niemand wordt achtergelaten én de meest precare groepen eerst bereikt worden. Gebruik dan ook de mensenrechten als basis voor het beleid, om zo de Belgische Grondwet en internationale verplichtingen te eerbiedigen.
2. België - en zijn verschillende overheden – is verschillende verbintenissen aangegaan, onder meer in het kader van de Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen van de VN-Agenda 2023. Kom deze verbintenissen na, en gebruik daarbij ambitieuze doelstellingen om armoede uit te roeien, opdat elkeen een leven kan leiden dat beantwoordt aan de menselijke waardigheid.
3. Wat goed is voor de meest kwetsbaren is goed voor iedereen: neem de situaties, noden en visies van kwetsbare groepen als uitgangspunt voor het transitiebeleid. Bescherm en bevorder hun mensenrechten op een duurzame manier (klimaatneutraal en fundamenteel) en werk structurele, sociaaleconomische en andere ongelijkheden weg.
4. Mensenrechten – en SDGs – bevinden zich in sterke onderlinge afhankelijkheid. Voorzie dan ook in voldoende afstemming tussen beleidsdomeinen en de verschillende beleidsplannen en -initiatieven.

Maak gebruik van de bestaande adviesstructuren, met een centrale plaats voor participatie van en dialoog met groepen in armoede en bestaansonzekerheid

5. Ons land beschikt over verschillende structuren, processen en procedures met betrekking tot monitoring, evaluatie en advisering van beleid. Valoriseer deze bestaande instrumenten door systematisch en grondig gebruik te maken van de inzichten en aanbevelingen.
6. Participatie van mensen in armoede, hun verenigingen en netwerken is essentieel bij de uitwerking, uitvoering en evaluatie van beleid. Garandeer hun participatie in alle fasen van het beleids- en beslissingsproces rond een rechtvaardige transitie (uitdenken – ontwikkelen – uitvoering – monitoring - evaluatie - bijsturing) en hou rekening met hun inbreng. *Nothing about us without us.*
7. Kruisen van kennis van mensen in armoede, van beroepskrachten van diensten en instellingen, en van wetenschappers... geeft ons een bijzonder waardevolle kijk op ongelijkheden in de samenleving, evoluties en mogelijke oplossingen. Maak systematisch gebruik van de inzichten en aanbevelingen van de dialoogprocessen met mensen in armoede, hun verenigingen en netwerken en andere stakeholders binnen het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting, gepubliceerd in zijn tweejaarlijkse Verslagen.

Voorzie systematisch – en met betrokkenheid van de stakeholders- een impactanalyse bij nieuwe maatregelen, *ex ante* (vooraf) bij de uitwerking ervan en *ex post* (nadien) bij evaluatie

8. Vooraleer maatregelen genomen worden op het vlak van armoede- en transitiebeleid is het nodig om – vooraf of *ex ante* - de mogelijke impact na te gaan voor kwetsbare groepen. Deze *ex ante* impactanalyse kan mogelijke knelpunten aangeven, evenals aanbevelingen voor aanpassing van de maatregel, en voorstellen van indicatoren voor een *ex post* evaluatie na uitvoering. Voer dus *ex-ante* (vóór de invoering) en *ex-post* (na de uitvoering) evaluaties uit om de impact van klimaatmitigatie- en adaptatiemaatregelen op verschillende kwetsbare groepen te meten, met betrokkenheid van deze groepen en de verschillende stakeholders.
9. Op elk beleidsniveau dient hiervoor een geschikt instrument ontwikkeld te worden, met inbegrip van afspraken hoe relevante beleidsdossiers geïdentificeerd en geselecteerd worden voor dergelijke impactanalyses op basis van de regeerakkoorden. Het Steunpunt tot bestrijding van armoede staat ter beschikking voor een ondersteuning van dergelijke impactanalyses op basis van zijn interfederaal mandaat en de uitwisseling en eerdere ervaringen binnen het Steunpunt rond de verschillende instrumenten.
10. Verzamel uitgesplitste en intersectionele gegevens om te identificeren wie een verhoogd risico loopt op klimaat- en milieuschade – bijvoorbeeld op het vlak van gezondheid, tewerkstelling, wonen - en wie negatieve gevolgen ondervindt van klimaat- en milieubeleid.

Voorzie in transitiebeleid extra maatregelen – met bijhorend budget – om ongelijkheden te voorkomen en om precaire groepen gericht en effectief te ondersteunen

11. Gezien het risico op het bestendigen of zelfs vergroten van ongelijkheden bij beleidsmaatregelen is het belangrijk om te voorzien in overgangs-, compenserende of corrigerende maatregelen voor kwetsbare groepen, te zorgen voor voldoende efficiënte, toegankelijke en betaalbare alternatieven, en te voorzien in de nodige budgetten hiervoor. Pas hierbij het principe van proportioneel universalisme toe.
12. De doelgroepen voor ondersteunende maatregelen kunnen bepaald worden op basis van statuten (vaak opgenomen in databanken) en van inkomensniveau (waarvoor we over minder accurate en volledige gegevens in de databanken beschikken). Gebruik daarom deze verschillende wegen om groepen rechthebbenden af te bakenen. Het statuut van verhoogde tegemoetkoming in de gezondheidszorg is momenteel het beste criterium om verschillende bevolkingsgroepen met een laag inkomen (zowel op basis van statuut als op basis van inkomen) te kunnen bereiken. Zo kon door de uitbreiding van het sociaal energietarief tot deze doelgroep een groot deel van de bevolking in armoede en bestaansonzekerheid bereikt worden.
13. Maatregelen op basis van een absolute inkomensgrens hebben het nadeel dat huishoudens of alles of niets krijgen. Geef met betrekking tot inkomen voorkeur aan een progressief inkomenscriterium (met verschillende inkomensgrenzen) boven een absolute inkomensgrens.

Werk een sterk beleid uit rond de strijd tegen de non-take-up van rechten

14. In een transitiebeleid dienen maatregelen genomen te worden ter ondersteuning van precare groepen. We stellen echter vast dat heel veel mensen rechten niet opnemen omwille van diverse redenen: complexiteit en voorwaardelijkheid van regelgeving, moeilijke procedures, gebrek van informatie, vrees voor stigmatisering of voor perverse effecten van de hulp... Werk op elke beleidsniveau een plan uit met het oog op effectieve uitoefening van rechten, ter bestrijding van niet-gebruik van en niet-toegang tot rechten.
15. In heel wat situaties liggen de oorzaken voor ineffectiviteit van rechten op het niveau van de regelgeving en van de uitvoerende diensten en instellingen. Maak dan ook prioritair werk van vereenvoudiging van wetgeving, harmonisering van de huishoudens- en inkomensconcepten in regelgeving, toegankelijke procedures voor toekenning van rechten...
16. Sensibilisering en beleidsontwikkeling rond deze problematiek van niet-gebruik en niet-toegang van rechten is dus ook essentieel op het niveau van de organisaties, diensten en instellingen die de hulp- en dienstverlening moet realiseren. Stimuleer en ondersteun deze actoren in hun reflectie en initiatieven.
17. Gegevens over take-up en non-take-up van rechten geven ons zicht op de effectiviteit van maatregelen, en dus van beleid. Voorzie dan ook bij de uitwerking van maatregelen om deze take-up en non-take-up in kaart te kunnen brengen, voor analyse en evaluatie, met betrokkenheid van de verschillende actoren in de strijd tegen armoede.
18. In functie van een effectieve toegang tot rechten, is een automatische toekenning van rechten een belangrijke piste. Hierbij zijn initiatieven mogelijk op het vlak van de verschillende gradaties van automatische toekenning (pure automatisering, identificatie van mogelijk rechthebbenden, automatische actualisering van de situatie van de betrokkene, administratieve vereenvoudiging). Voorzie op elke bevoegdheidsniveau een plan met uitwerking van de mogelijkheden voor automatische toekenning van rechten, in zijn verschillende gradaties. Hierbij dienen wel de nodige aandachtspunten in rekening gebracht worden met betrekking tot het respect van het recht op privacy, de controle van de burger op zijn gegevens, correcte en tijdige informatie bij een (automatische) stopzetting van een recht...
19. De toegang tot justitie is een belangrijk element in het kunnen realiseren en uitoefenen van rechten. Verbeter de toegankelijkheid van justitie voor burgers en verenigingen om eventuele ongelijkheden, discriminaties of mensenrechteninbreuken als gevolg van het gevoerde klimaatbeleid aan te klagen.
20. De toegang tot basisdiensten is essentieel voor de realisatie van rechten en van een rechtvaardige transitie, op het vlak van gezondheidszorg, mobiliteit, energie en water... Bevestig de realisatie van rechten als centrale missie van publieke diensten. Investeer in toegankelijke basisdiensten voor iedereen en versterk de financiering van deze diensten, opdat ze hun opdrachten in functie van de realisatie van rechten kunnen waarmaken.

Investeer in een sterke samenwerking en afstemming tussen beleidsniveaus en -domeinen

21. Gezien de staatsstructuur van ons land – met een sterke bevoegdheidsverdeling – en het feit dat armoede alle bevoegdheidsniveaus en -domeinen raakt, is samenwerking en afstemming tussen de overheidsniveaus en beleidsdomeinen essentieel. Gebruik maximaal de bestaande

Steunpunt tot bestrijding van armoede,
bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting

instrumenten voor samenwerking en afstemming, zowel op interfederaal niveau (cfr. de Interministeriële Conferentie, het interfederaal Steunpunt tot bestrijding van armoede...) als binnen het eigen bevoegdheidsniveau (cfr. de netwerken van aandachtsambtenaren, beleidsoverschrijdend overleg...).

22. Maak hierbij maximaal gebruik van de inzichten en aanbevelingen uit dialoog en overleg met mensen in armoede, hun verenigingen en netwerken, en de andere actoren in de strijd tegen armoede.

Behoud en versterk de verschillende kanalen van toegang tot en contact met basisdiensten, naast de nieuwe digitale mogelijkheden

23. De digitalisering van de samenleving - en van publieke diensten in het bijzonder - is sinds de COVID-19-epidemie in een stroomversnelling geraakt. Dit heeft grote gevolgen voor de toegang tot basisdiensten en de effectiviteit van rechten. Beschouw digitale toegang tot publieke diensten als één van de opties om in contact te treden met de (boven)lokale overheid of dienstverlenende organisaties, maar behoudt andere vormen van toegang als volwaardig contactkanalen. Dit vraagt een laagdrempelige loketwerking met voldoende ruime openinguren, vlotte telefonische bereikbaarheid en ondersteuningsmogelijkheden.
24. Gezien de enorme impact van deze digitalisering in hulp- en dienstverlening, moeten overheden, instellingen en diensten uitgaan van een complementair en gediversifieerd beleid op het vlak van contactname met de burger. Voer een maatregel met digitalisering van dienstverlening enkel in met een impactanalyse op het vlak van bereik van het doelpubliek en met maatregelen ter behoud en versterking van de andere contactkanalen, in functie van complementariteit van kanalen en maximaal bereik van elke burger.
25. Verhoog het rechtskarakter van de toegang tot internet door Artikel 23 van de Grondwet met dit recht uit te breiden.
26. Werk een sterk en gedifferentieerd beleid rond digitalisering en de digitale kloof uitwerk en voorzie in maatregelen rond de toegang tot soft- en hardware, tot internet, tot ICT-vaardigheden, en tot de dienst- en hulpverlening.
27. Een andere element met betrekking tot digitalisering van onze samenleving is, dat het steeds moeilijker wordt om contant te betalen in veel winkels en voor diensten (ziekenhuizen, openbaarvervoersbedrijven, parkeergarages, enzovoort). Verplicht daadwerkelijk het aanvaarden van cash geld in handelszaken en bij private en publieke diensten en controleer de toepassing van deze verplichting. Garandeer een voldoende dichte dekking van bankautomaten, zodat iedereen zonder bijkomende verplaatsingskosten toegang heeft tot cash geld.

Ondersteun initiatieven en actoren van verandering, met een betrokkenheid van en een toegankelijkheid voor preciaire groepen

28. In het kader van de klimaatcrisis ontstaan allerlei interessante initiatieven, vanuit burgers, het middenveld, of (lokale) overheden (in de vorm van lokale deelinitiatieven, coöperatieven, circulaire economie, collectieve moestuinen...). Mensen in armoede zijn echter vaak niet

Steunpunt tot bestrijding van armoede,
bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting

betrokken bij het ontstaan en de uitwerking van dergelijke initiatieven. Stimuleer en ondersteun initiatieven om na te denken over de betrokkenheid van en toegankelijkheid voor mensen in armoede, aan de hand van volgende criteria: een correcte kostprijs, de keuzevrijheid, met de situatie en de ervaring van de betrokkenen rekening houden, en hun participatie van bij het begin.

29. Coöperaties zijn een interessant ondernemingsconcept, gebaseerd op partnerschap en samenwerking tussen burgers. Denk na over modellen waarbij een kleinere financiële inbreng van mensen in armoede gecompenseerd wordt met overheidssubsidies en/of meer inbreng van burgers met meer middelen.
30. Een rechtvaardige transitie is enkel mogelijk op basis van samenwerking, partnerschap en netwerking. Stimuleer en bevorder het delen van ervaringen en de vorming van netwerken van initiatieven op alle niveaus (individueel, burgerinitiatieven, bedrijven, overheden).
31. Keuzevrijheid is een belangrijk principe voor een menswaardig leven. Waarborg het recht op kwaliteitsvol voedsel en garandeer de vrijheid om voor een duurzame consumptiestijl te kiezen door structurele maatregelen te nemen ter bestrijding van armoede, onder andere door te voorzien in een menswaardig inkomen.
32. Niet iedereen heeft toegang tot kwalitatieve voeding. Subsidieer biologische voeding en maak deze toegankelijk voor mensen in armoede. Sensibiliseer actoren in de duurzame voedselsector om duurzame voeding voor iedereen toegankelijk te maken, onder andere op vlak van mobiliteit en prijs. Voorzie duurzame voeding in scholen zonder te stigmatiseren. Bevorder duurzame initiatieven als groentetuinen in de sociale huisvestingssector en maak deelname aan gelijkaardige burger- en collectieve initiatieven mogelijk voor uitkeringsgerechtigden.

Voorzie in een rechtvaardige fiscaliteit, ter financiering van transitiebeleid

33. Voor de financiering van een transitiebeleid is de manier waarop belastingen geïnd worden essentieel. De vorm van belastingen - lineair, progressief of forfaitair – heeft een belangrijke impact op hoe de inspanningen en bijdragen van elke burger en bedrijf verdeeld worden. Kies voor belastingvormen en maatregelen die rechtvaardige bijdragen mogelijk maken. Voer meer progressiviteit in het belastingstelsel, door bijvoorbeeld hogere tarieven te voorzien op de hogere belastingschalen in de personenbelasting, maar ook door hogere vrijstellingen of lagere tarieven toe te passen op de lagere inkomens. Geef bij de invoering van nieuwe belastingen, en bij de hervorming van bestaande belastingen, de voorkeur aan een progressieve vorm boven een lineaire of forfaitaire vorm. En voorzie in uitkeerbare belastingkredieten in geval van belastingvrijstellingen en -verminderingen.
34. De BTW is een lineaire vorm van belastingen. BTW-heffingen hebben dan ook een grotere impact voor de huishoudens met een laag inkomen. Evalueer en bespreek de BTW-tarieven voor essentiële diensten en goederen, onder andere op basis van deze vaststelling. Voorzie een nul of heel laag BTW-tarief voor een producten en diensten met betrekking tot de basisbehoeften.

35. Een forfaitaire belasting heeft een grotere impact voor huishoudens met een laag inkomen; Voorzie sociale correcties (vermindering of vrijstelling van belasting) om de grotere impact van een forfaitaire belasting voor gezinnen met een laag inkomen te compenseren, met een maximale automatische toepassing.
36. Bij beleid is *ex ante* en *ex post* evaluatie van de impact van maatregelen in situaties van armoede en bestaansonzekerheid een noodzaak. Dit geldt ook voor fiscale maatregelen in transitiebeleid. Voer *ex ante* evaluatie (armoedetoetsen) uit op nieuwe belastingen en hervormingen ervan, met betrokkenheid van mensen in armoede en andere actoren. Schrijf systematisch *ex post* evaluatie in de regelgeving in, na een bepaalde tijd van uitvoering.
37. In het kader van transitiebeleid wordt een koolstofarifiering vaak genoemd. Een dergelijke maatregelen moet echter met de nodige voorzichtigheid en waakzaamheid bekeken worden naar impact voor de groepen met een laag inkomen. Bekijk bij de invoering van een koolstofarifiering de impact voor mensen in armoede en bestaansonzekerheid en voorzie in: een analyse of de beoogde effecten ook via een reglementerende aanpak mogelijk zijn (zoals bijvoorbeeld een strengere milieuregelgeving), in plaats van naar het instrument van belastingen te grijpen; *ex ante* evaluatie, met de betrokken groepen, van de mogelijke impact van een koolstofarifiering in situaties van armoede en bestaansonzekerheid; het gebruik van de opbrengsten voor het ondersteunen van preciaire groepen; maatregelen die mensen in armoede en bestaansonzekerheid extra ondersteunen in de toegang tot duurzame goederen en middelen; een systematische opvolging van de (non-)take-up van deze maatregelen.
38. Niet alle bronnen van inkomsten worden op dezelfde manier belast: inkomsten uit vermogens worden doorgaans minder belast dan inkomsten uit arbeid of sociale zekerheidsuitkeringen. Voer een globalisering van inkomsten (lonen, uitkeringen, roerende en onroerende inkomsten) binnen de personen- en vennootschapsbelasting in. Maak een geglobaliseerde inkomensbelasting progressief.
39. Om ook vanuit bezit van vermogen te laten bijdragen – en zeker in situaties van extreme rijkdom – is een vermogensbelasting het meest voor de hand liggend. Voer een vorm van progressieve vermogensbelasting in. Voorzie in een substantiële bijdrage van grote vermogens.

Voorzie in een beleid van duurzame investeringen

40. Investeringsbeleid die in ons land en wereldwijd gebeuren, dienen een rechtvaardig transitiebeleid en de mensenrechten te respecteren. Ondersteun duurzaam investeringsbeleid door publieke actoren te verbieden te investeren in niet-duurzame financiële producten, door particuliere actoren te stimuleren om te investeren in duurzame financiële producten en door steun te verlenen aan verenigingen die de burgers informeren over de duurzaamheid van financiële producten.
41. Internationaal worden verschillende instrumenten en fondsen geoperationaliseerd om met grote bedragen te investeren in klimaatbeleid: de Europese Investeringsbank, de Klimaatbank, het Sociaal Klimaatfonds, ... Spreek deze structuren aan om het structureel beleid dat moet worden gevoerd te financieren, en veranker via het principe *to leave no one behind* dat deze

inspanningen mensen in armoede en bestaansonzekerheid effectief ondersteunen en ten goede komen.

Vermijd ongelijkheden en mattheuseffecten in de besteding van publieke middelen

42. Om de rechtvaardigheid van een fiscaal stelsel te beoordelen, moet ook in kaart gebracht worden hoe de middelen die met belastingen worden opgehaald besteed worden. Als dit in sterke mate terugvloeit naar diegenen die het met meest bijdragen, dan blijft het herverdelend effect beperkt. Maak een transparante inventaris op van de overheidsuitgaven en na te gaan welke bevolkingsgroepen er de vruchten van plukken. Breng mattheuseffecten op federaal, gewestelijk, gemeenschaps- en lokaal niveau in kaart door systematisch kwantitatieve gegevens te verzamelen over de take-up en non-take-up van voordelen en publieke dienstverlening.
43. Vermijd in besteding van middelen mattheuseffecten, en neem de initiatieven om kwetsbare groepen in de samenleving te bereiken. Voorzie bijvoorbeeld meer in uitkeerbare belastingkredieten in het geval van belastingvrijstellingen en -verminderingen, opdat mensen met een laag inkomen ook gebruik zouden kunnen maken van deze belastingverminderingen.

Voorzie in een armoede- en transitiebeleid gebaseerd op participatie en dialoog

44. Reeds in het Algemeen Verslag over de Armoede (1994) werd gesteld dat de levenservaringen en de kennis van mensen in armoede onontbeerlijk zijn voor de “opbouw van de samenleving” en dat ze daarom als partners moeten gezien worden. Mensen in armoede en hun verenigingen zijn vragende partij om mee te denken en te praten over de plannen voor de toekomst van onze samenleving en onze planeet. Gebruik de kennis en levenservaring van alle burgers, ook van mensen in armoede, om vorm te geven aan een rechtvaardig beleid, op alle beleidsniveaus. Investeer hiervoor de nodige tijd, energie en middelen in participatie van mensen in armoede en in dialoog met andere actoren in de strijd tegen armoede (terreinorganisaties, administraties, wetenschappers...), in alle fasen van het beleidsproces, opdat de meerwaarde ervan effectief tot haar recht kan komen.
45. Het middenveld speelt een cruciale rol in onze democratische samenleving en in het debat rond rechtvaardige transitie en onze toekomst. Erken en ondersteun de democratische meerwaarde van verenigingen en middenveldorganisaties die verschillende groepen burgers, ook mensen in armoede, bijeenbrengen.
46. Ons land kent verschillende structuren en initiatieven met participatie van mensen in armoede en andere actoren. Beschouw participatie als een waardevol proces op zich, en met een bruikbaar resultaat, waarmee effectief rekening dient gehouden te worden. Benut maximaal de bestaande instrumenten, zoals het tweejaarlijkse Verslag van het interfederaal Steunpunt tot bestrijding van armoede en zijn opvolgingsprocedure.

Investeer massaal in de bouw en renovatie in functie van een groot aanbod van betaalbare en duurzame woningen

47. De creatie van duurzame en betaalbare woningen is één van de belangrijkste uitdagingen voor het transitiebeleid in België. Gebruik een groot deel van de middelen van klimaatfondsen om in België veel duurzame sociale woningen te creëren door bouw en renovatie. Engageer de lokale overheden voor een sterke betrokkenheid in de realisatie van deze doelstelling.
48. Maar ook op de private huurmarkt is er een enorm tekort aan betaalbare en duurzame woningen. Zet zowel verplichtende regelgeving als vormen van financiële ondersteuning in om private huurwoningen duurzamer te maken, met als tegenprestatie het verbod om gedurende een aantal jaren de huurprijs te verhogen of de woning te verkopen.

Investeer in de ondersteuning van huishoudens met een laag inkomen en huurders met betrekking tot energie- en waterbesparing

49. Voor huishoudens met een laag inkomen en huurders zijn de mogelijkheden beperkt om structureel in te grijpen op hun energie- waterconsumptie. Voorzie verschillende ondersteunings- en financieringsmodellen om deze groepen te helpen in het mogelijkheden met betrekking tot energie- en waterzuinig wonen.
50. Maak energie- en waterbesparende maatregelen voor iedereen toegankelijk via een globale aanpak met voorfinanciering, onmiddellijke verrekening van financiële stimuli en een haalbaar afbetalingsplan, rekening houdend met de reële besparingen en het beschikbaar inkomen.
51. Het is voor burgers – en zeker diegenen in situaties van armoede en bestaansonzekerheid – heel moeilijk om hun weg te vinden in de energie- en watersector, en de bestaande procedures en maatregelen. Ondersteun consumenten in een kwetsbare socio-economische positie in de zoektocht naar informatie over het aanbod rond energie en water via lokale woonloketten, gewestelijke en federale informatiediensten en een Belgisch webportaal voor alle energiebronnen en water in de drie gewesten.

Garandeer de toegang tot mobiliteit voor iedereen

52. Het openbaar vervoer speelt een cruciale rol in de toegang tot mobiliteit voor burgers. Versterk het openbaar vervoer en stem het aanbod en tarief van de verschillende openbare vervoersmaatschappijen op elkaar af. Pas de sociale voordelen voor het openbaar vervoer zo veel mogelijk automatisch toe.
53. In de nieuwe mobiliteitsinitiatieven worden heel veel ingezet op digitale toepassingen. Maar niet alle burgers zijn hiervoor gewapend, op het vlak van internettoegang, ICT-materiaal, vaardigheden... Garandeer dat ook zij kunnen deelnemen aan deze mobiliteitsinitiatieven.
54. Ontwikkel een gunstig beleids- en regelgevingskader voor het delen van auto's en andere vervoersmiddelen en creëer hierin een aanbod aan sociaal tarief.

55. Ondersteun mensen in armoede in de aankoop of het gebruik van fietsen en bevorder het leren fietsen op school en binnen organisaties. Voorzie mogelijkheden tot fietsenstalling in de sociale huisvesting, in het bijzonder in appartementen.

Voorzie in de creatie van kwalitatieve jobs

56. Voor de groepen die verderaf de arbeidsmarkt staan, ontbreekt het aan kwalitatieve jobs die hen een (duurzame) toekomst kunnen bieden. Gebruik de opportuniteiten die de transitie biedt om actief om dergelijke jobs te creëren in duurzame sectoren (circulaire economie, landschapsbeheer, nieuwe energievormen...), op basis van noden in de samenleving. Maak gebruik van het potentieel van sociale economie, buurt- en nabijheidsdiensten... En voorzie opleidingen die toegankelijk zijn voor iedereen.

Investeer in een kwaliteitsvolle en toegankelijke gezondheidszorg

57. Klimaatverandering heeft een mogelijke impact op de gezondheid van burgers, zeker in situaties van armoede en bestaansonzekerheid. De toegang tot gezondheidszorg is dus essentieel, zowel vanuit preventief als curatief oogpunt. Maak een gezond leven in een gezonde leefomgeving voor iedereen mogelijk door in te zetten op een kwaliteitsvolle, nabije en toegankelijke gezondheidszorg op maat van de patiënt, zodat continuïteit in de zorg verzekerd is.
58. Ook al zijn er goede maatregelen in de betaalbaarheid van gezondheidszorgen (de derdebetalersregeling bijvoorbeeld), kunnen er nog heel wat stappen genomen worden op het vlak van de kostprijs van zorg. Investeer verder in de betaalbaarheid en toegankelijkheid van de gezondheidszorg.
59. Informeer patiënten op een nauwkeurige, duidelijke en begrijpelijke manier tijdig over de feitelijke kostprijs van geneeskundige zorgen. Vermijd gezondheidsschulden door te voorzien in een aangepaste opvolging en begeleiding door de zorgverstrekker, in samenwerking met OCMW en sociale diensten als mensen tijdens hun medisch traject problemen hebben om de gezondheidskosten te betalen.
60. Neem financiële beslissingen in functie van sociale rechtvaardigheid en gelijkheid in gezondheid, onder meer door sterk te investeren in de verplichte ziekteverzekering als fundamenteel onderdeel van de sociale zekerheid, zodat private hospitalisatieverzekeringen overbodig worden.

Het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting kijkt uit naar de reacties van de beleidsverantwoordelijken op deze aanbevelingen in het kader van rechtvaardige transitie en armoedebestrijding. Het Steunpunt staat ter beschikking voor verdere uitwisseling rond de uitwerking, uitvoering en evaluatie van maatregelen, op basis van zijn interfederaal mandaat, en in overleg met de verschillende actoren in de strijd tegen armoede... *to leave no one behind*.

Service de lutte contre la pauvreté,
la précarité et l'exclusion sociale

Steunpunt tot bestrijding van armoede,
bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting

Dienst zur Bekämpfung von Armut, prekären
Lebensumständen und sozialer Ausgrenzung

STEUNPUNT TOT BESTRIJDING VAN ARMOEDE, BESTAANSONZEKERHEID EN SOCIALE UITSLUITING

Victor Hortaplein 40 bus 40, 1060 Sint-Gillis

www.armoedebestrijding.be

@Luttepauvrete